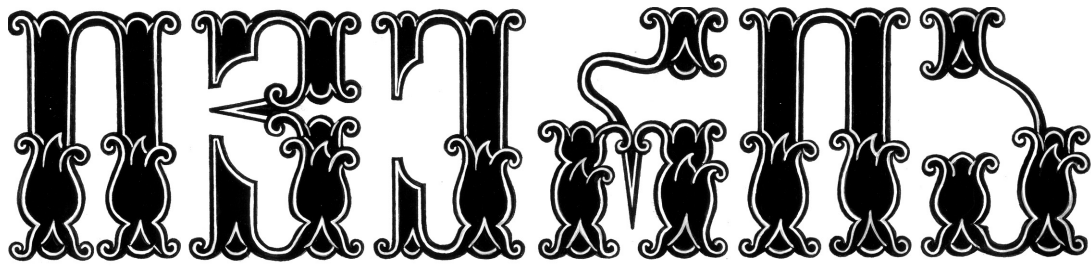

წელიწადი
პირველი

10 მარტი
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

ფასი 1 ლარი

ბამოლის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოყვის სახლების წემოდ. №11 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

<p>„ივერიის“ ფასი 1877 წელს. ათი თვისა, გაეზავნით და გაუგზავნელად ... 6 მან. — თითო ნომერი — 15 კაპ.</p>	<p>თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდათ გამოგზავნილ წერილებს. განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.</p>
--	---

საძიებელი: I. „კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების“ გამო. — II. საქართველოს მატეანე: ჰირდარი სახელმწიფო ხარჯი ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიების გლეხ-კაცობისა. სხვა და სხვა ამბავი. — III. უცხოეთი: სლავიანების მოძრაობა, მისი დასაბამი და აწმყო სერბიის დამარცხებამდე. — IV. ცხოვრება და კანონი, წერილი მეორე. — V. მოკლე მოთხრობა სხვა და სხვა სახელმწიფოთათვის: სერბია, რუმინია, ჩერნოგორია და ავსტრი-უნგრისის იმპერია, — VI. ქალაქის სცენები ერთის დღის აღწერისა: სცენა 2.

„კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების“ ბამო.

ამ ცოტას ხანში უმთავრესნი მომქმედნი ჰირნი „კავკასიის სასოფლო მეურნეობის საზოგადოებისა“ გადადგნენ. ძველის პრეზიდენტის ნაცვლად საზოგადოებამ ამირჩივა ახალი, თ. დიმიტრი ჯორჯაძე, და სეკრეტრად უფ. ხატისოვი. იმედია რომ ამ ორთა თაოსნობით ჩვენი აქამდის მკვდარი „საზოგადოება“ გამოცოცხლდება და რაიმე სარგებლობას შეჰსძენს ჩვენს ქვეყანას, იმედია რომ ამ ორში არც ერთი არ გაექცევა ჯეროვანს შრომას. ეს იმედი უქმის ჭკუის მონაბერი არ არის და საბუთიანია. ახალი სეკრეტარი, თითქმის თანამდებობის მიღებისვე უძალ, შეუდგა იმის მცადინეობას, რომ მაგ „საზოგადოებას“ ცხოველი სული ჩაუდგას და მოაშოროს ის მიხეხნი, რომელნიც მას გზას უხლართავდნენ. 11 იანვარს მან წარუდგინა ხსენებულის საზოგადოების მწევრთა კრებას წერილი მანად თუ რა ცვლილება საჭირო და რაზედ უნდა იყოს

მიქცეული „საზოგადოების“ ურადლება საკულად, რომ „საზოგადოებამ“ ვაღდებული სამსახური გაუწიოს კავკასიის საერთოდ და ჩვენს ქვეყანას საკუთრივ. სინარულით მოვისმინეთ იგი წერილი. მან გავვიღვიძა ჩვენ ზოგიერთი აზრი, რომლის წარმოქმისათვისაც ჩვენ დღეს დრო ჩავიგდეთ.

სოფლის მეურნეობას, ადგილ-მამულის პატრონობის წარმოებას, დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის სიმდიდრისათვის ეველგან და ჩვენში უფრო განსაკუთრებით, იმიტომ-რომ ჩვენში სხვა თვალსაჩინო ეკონომიური წარმოება არა არის რა, თვინიერ სოფლის მეურნეობის წარმოებისა. თავი და ბოლო ხალხის ცხოვრებისა, საზრდოებისა, სიმდიდრისა მაგაზედ არის დამყარებული. ჩვენ ვიმეორებთ რომ ეს ეველგან ესეა და ნამეტნავად ჩვენში, მეტი. ხალხის სიმდიდრეზედ კიდევ დაფუძნებულია ეოველის მთავრობის სულიერი და სორციელი კეთილ-დღეობა. აქედამ ადვილად მისახდომია, რომ მთელს ევროპაში ეოველის ხალხის მთავრობას დიდი ურადლება, დიდი ზრუნვა აქვს მიქცეული თვისის ხალხის სოფლის მეურნეობაზედ და დიდს ფულსაც ხარჯვენ, რომ მაგ უმთავრესს წეაროს ხალხის სიმდიდრისას ფართო, რიგიანი და მეუფერნებელი დენა ჰქონდეს.

ჩვენ მოკლედ მოვისხენიებთ რა წეობილება აქვთ მიღებული ევროპაში ზოგიერთს სახელმწიფოს სასოფლო სამეურნეო წარმატებისათვის.

რომ მართლა მთავრობის ურადლება და ზრუნვა ფუჭს გულის-ტკივილად არ იქცეს, მთავრობას იმისთან, წეობილება უნდა ჰქონდეს, რომ ერთის გზით

თავის ხალხის მეურნეობის ნამდვილს, უტეუარს და აუცილებელს საჭიროებას დღე მუდამ ჰსცნობდეს, და მეორეს გზით – მზად იყოს ფულით, ცოდნით, რჩევით დაუყოვნებლივ შეძლებისათვის მიაშველოს იქ მანინც, საცა კერძობითა შეძლება ვერ გასწვდება. ზოგიერთს სახელმწიფოში ესე იყო, რომ ორივე ეგ გზა მთავრობას განსაკუთრებით ხელთ ეჭირა და სასოფლო მეურნეობის საქმეთა მარტო თვით განაგებდა, თვით თავისის მოთანამდევ ზირობას ჰსცნობდა საჭიროებას ხალხისას და თვით მოთანამდევ ზირობას მოაწოდებდა წამალს ადებდა. თითქმის ესე იყო საფრანგეთში, საცა სასოფლო სამეურნო საქმეთა განაგებდა ცალკე „სამინისტრო მიწათ-მოქმედობისა, ვაჭრობისა და საეკონომიკო სამუშაოსი.“ ამ წუბილებას ეძღვრებოდა ფრანციელი. ამბობდნენ, ეგ სამინისტრო მარტო მიწურ-მოწურაში ვარჯიშობსო და დროსა ჰკარგავსო, საქმე კი იმოდენად არა კეთდება, რამოდენადც სასურველიაო. ამას გარდა მთავრობის მოთანამდევ ზირობა, რაც უნდა გულისხმობდეს იყოსო, ნამდვილს ადგილობრივს საჭიროებას ვერ შეიტყობსო, ჯეროვანად ვერ ასწონსო და დააფასებსო. ხალხს რაც უჭირს, თვითონ ხალხმა უკეთ იცისო, ამიტომაც მთავრობა უნდა ცდილობდეს, რომ თვით მიწათ-მოქმედთა იოლიონ თვისის საჭიროების წარმომადგენელი კრებაო. უტეუარს, ნამდვილს და აუცილებელს საჭიროებას მარტო ეგ ადგილობრივი წარმომადგენელი იტყვიანო. ერთი მწერალი ლავერნი ამბობს, რომ სამინისტრომ მოხზო და გააუქმა საფრანგეთში ადგილობრივი სოფლის მეურნეობის საბჭონი, რომელნიც ბევრად თუ ნაკლებ ატეობინებდნენ მთავრობასა ნამდვილს საჭიროებას საფრანგეთის სხვა და სხვა მაზრიდამ, – და ამ სახით თვითონ ხალხს შეუვიწროვა თვით-მოქმედობის ახარეხი და ეველადურით თვითონ სამინისტრომ ხელთ იგდო. ამგვარივე წუბილება არის ბელგიაში. მანამ რადგანაც ბელგია ჰატარა ქვეყანა (სულ 536 ოთხ-კუთ, მილია), კარგი გზები აქვს სწრაფი და დაუყოვნებელი ფოქტა და თვით მოთანამდევ ზირობა ჩვეულებათ არა აქვთ ტყუილ-უბრალო მიწურ-მოწურა, ეოველს თხოვნასად მალე იციან ჰასუნის მიგება, ამიტომაც ფრანციელთა სამდურავის მგზავს რასმეს აქ, ბელგიაში, ადგილი არა აქვს. თუნდ ეგვედ არ იყოს, ბელგიაში მთავრობამ ადგილობრივთ მიწათ-მოქმედთა საზოგადოებას მიანდო სოფლის მეურნეობის საქმეთა მართვა და

გამგეობა, ასე რომ ადგილობრივის საჭიროების გამოძიებელ ორგანოთ თვით ადგილობრივი საზოგადოება განაგებდა. თვითონ მთავრობამ დაიბოძა მხოლოდ უმაღლესი ზედა-მხედველობა. ეგ ზედა-მხედველობა იმაში მდგომარეობს, რომ მთავრობა დრო გამოძებით შეჭერის ერთად სოფლის მეურნეობის წარმომადგენელთა ზირობა, რომელთაც მეურნეობის ირჩევენ, შეადგენს ამათგან საბჭოს, რომელსაც მოჰსთხოვს სოფლმეანგარიშს მასწავლ თუ სად და როგორ მიდის სოფლის მეურნეობის საქმე, გამოჰკითხავს ადგილობრივთა მიწათ-მოქმედთა საჭიროებას და მათის რჩევით და თვით შეძლებისა კვალად ნიშნავს კარგა ფულს სოფლის მეურნეობის წარმატებისათვის. ამბობენ, განსაკუთრებით ეს არის მიხეციო, რომ ბელგიის სოფლის მეურნეობა ბევრად მალე დგას საფრანგეთის მეურნეობასად. ზრუსია უფრო წინ წავიდა ზოგიერთის უფლების დათმობის გზასად. აქ მთავრობამ მარტო იმის ცდაშია, რომ სოფლის მეურნეობის წარმატებას ეოველივე დაბრკოლება მოაცილოს და საცა საჭიროება მოითხოვს ფულით, ცოდნით, რჩევით და, ხშირად, მაგალითითაც შეეწიოს მიწათ-მოქმედთა. სხვა ეოველისფერი თვითონ ხალხსად არის მიხეციბული: მთავრობა მხოლოდ იქა მუველის ხალხსა, საცა კერძო ზირობა ულონობა ვერ მიჰსწვდება. ამის გამო გარმანიაში ჯერ კიდევ 1887 წ. ჩვეულებათ არის, რომ მიწათ-მოქმედნი, დიდი თუ ჰატარა, ეოველ წლივ ხან აქ, ხან იქ მოიერის სოფლმე თავსა და ურთიერთის საჭიროების საცნობლად და გამოხსათქმელად. ამას გარდა გერმანიაში მოწათ-მოქმედთა საჭიროების გამოძიებელად და წარმომადგენლად 1541 სასოფლო მეურნეობის საზოგადოება, რომელთაც 120,000 მწევრნი ჰყვანან. სასოფლო მეურნეობის საქმეს ზრუსიაში განაგებს ცალკე სამინისტრო, რომელიც იმითა შესანიშნავი, რომ ძალიან ცოტა მოთანამდევ ზირობა ჰყავს, ტყუილ-უბრალო მიწურ-მოწურა არ იციან და თვით საქმის წარმოების წესი ისე მარტივია, რომ ეოველივე საქმე ადვილად და ხან დაუყოვნებლივ კეთდება. ამგვარის მოწუბილობისა გამო გერმანიის სასოფლო მეურნეობა დღე და დღე ევავის და წარმატებაშია. სოფლის მეურნეობის მოწარმოეთა ამაზედ უფრო ბევრი უფლება აქვს ჰოლანდიაში და ნამეტნავად ინგლისში თავისის საჭიროების ვრცლად გამოძიებისათვის და მთავრობის წინაშე მუამდგომლობისათვის. ამ ქვეყნებში მთავრობა

მარტო იმის ცდაშია, რომ საცა სოფლის მეურნეობას უჭირს, იქ მიეშველოს დაუყოვნებლივ. ამაში არასდროს არა ზოგავს და არა ხარჯს არ ერიდება. რობერტ ჰილის წარდგენითა 1846 წელსა ინგლისის მთავრობამ გადაჭსდვა სოფლის მეურნეობის მოწარმოეთა ხელის გასამართავად 18,750,000 მანეთი. 1846 წლიდან 1850 წლამდე ინგლისის მთავრობამ სოფლის მეურნეობის მოწარმოეთ ორმოცდათოთხმეტ მილიონზედ მეტი მანეთი მიამშველა სესხობით. ჰოლანდიაში, თუცა ჰატარა ქვეყანაა, მაგრამ აქაც მთავრობა მილიონებით შველის სოფლის მეურნეობასა. მაგალითად ჰარლემის ტბის დასაშრობლად 4, 200, 000 მანეთი მთავრობამ დახარჯა და ესლა ეგ ტბის ალაგი მთელის ჰოლანდიის ბოლახია. ზუიდეზის ტბის დაშრობისათვის 30 მილიონია გამოყვანილი. საცა სოფლის მეურნეობას თვისის საჭიროების გამოსათქმელად თვისი საკუთარი საზოგადოება ჰყავს, საცა ამ საზოგადოებას დაუბრკოლებელი შუამდგომელობა აქვს მთავრობის წინაშე და საცა მთავრობა მარტო იმის ცდაშია, რომ ეველგან საზოგადოების ჩვენებით და დანიშნით თავისი შემწეობის ხელი მიამწვდინოს, ერთის სიტყვით – საცა მთავრობას სოფლის მეურნეობის საჭიროების გამოთქმელ ორგანოთ თვით საზოგადოება ჰყავს და ამ საჭიროების ჰასუსის საგებად და დასაკმაყოფილებლად მარტივი მთავრობითი წუობილება, იქ სოფლის მეურნეობა დღე და დღე წინ მიდის ხალხისა და მთავრობის საკეთილოდ.

აქედამ ჰსხანს რა ნერგზედაც შეუძლიან აჰყავებენ ჩვენს კავკასიის სასოფლო მეურნეობის საზოგადოებას. იგი უნდა იყოს ჰქმმარტივი წარმომადგენელი ადგილობრივთა მიწათ-მომქმედთა და სასოფლო მეურნეობის მოწარმოეთა, რომ ამ გზით მთავრობას საშუალება ჰქონდეს ჰსცნოს ნამდვილი, უტყუარი და აუცილებელი საჭიროება ჩვენის მეურნეობისა. მეორის მხრით – იგი უნდა იყოს შუამდგომელი მთავრობის წინაშე, რომ საცა საჭიროა, მთავრობის მუდამი მზრუნველობა და შემწეობა იქით მიჰმართოს. მხოლოდ მაშინ ეს საზოგადოება გაუწევს ჯეროვანს სამსახურს თვით მთავრობასა და, მთავრობის შემწეობით, ქვეყანასაცა. თუ ეს ასე არ იქმნა ეს „საზოგადოება“ ისევე-ისე მკვდარი იქნება, როგორც აქამომდე იყო. ტუელი გამართლებასა, რომ ჩვენებური სასოფლო მეურნეობის მოწარმოენი მონაწილეობას არ იღებენ „საზოგადოებაში“ და ამიტომ „საზოგადოებას“

ის ვერ შეუძლიან ჰქმნას, რის ვალდებულებაც არისო. რაც უნდა გაუნათლებელი ხალხი იყოს, ოდონდ ახვენეთ რომ იმის სატკივარს საიღამ ეშველება და გვერწმუნეთ, რომ დიდი და ჰატარა კარზედ მოგაწვდებათ.

საქართველოს მატთანე

პირდაპირი სახელმწიფო ხარჯი ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიების გლეხ-კაცობისა *) . – ტფილისისა და ქუთაისის გლეხ-კაცობას მარტო ერთ-გვარი პირდაპირი სახელმწიფო ხარჯი ადევს. ამ ხარჯს ჩვენში დღეის აქამომდე ფოქტის ფულს უწოდებენ, რადგანაც პირველი ხარჯი, ესლანდელის მთავრობის დამკვიდრების შემდეგ, ამ სახელით გაეწერა ჩვენს ქვეყანასა. ეს ფოქტის ფული, თუ ხარჯი კომლზედ არის გაწერილი, რადგანაც დამყარებულია მარტო კომლთა რიცხვზედა სხვა არარაზედ. თუცა ეს ასეა, მაგრამ სხვა-და-სხვა ზომით ერთმევა კომლსა ეს გადასახადი. ამ სხვა და სხვაობის საფუძველად მიღებულია, პირველი, წოდება გლეხთა, მეორე, – ბინადრობის ადგილი. წოდების კვალობაზედ, დროებით-ვალდებული გლეხი ეველგან ნაკლებ იხდის ამ ხარჯს, ვიდრე სახასო; ბინადრობის ადგილის კვალობაზედ – ქუთაისის გუბერნია უფრო ნაკლებ იხდის, ვიდრე ტფილისისა და თვით ტფილისის გუბერნიის ზოგიერთ მანრაში ხარჯი ნაკლებია და ზოგიერთში მეტია. ტფილისის გუბერნიაში ვალდებულის გლეხის გადასახადი არ აღემატება სამს მანეთს და ერთს აბახს კომლზედ, სახასო გლეხისა – ცხრა მანეთს და ერთს აბახს; ქუთაისის გუბერნიაში კი დროებით ვალდებულის გლეხის და ხარჯი ერთს მანეთზედ არც მეტია, არც ნაკლებ, სახასო გლეხისა, – არ აღემატება ექვს მანეთსა.

აი რიცხვნი მოხარჯეთა კომლთა და მათის გარდასახადისა.

- I. ტფილისის გუბერნია.
 - 1) სახასო გლეხნი, სოფლად მცხოვრებნი.
 - ა) ტფილისის მანრისა – 14, 606 კომლი, იხდის 63 291 მან. ხარჯს.
 - ბ) გორისა – – – 8,205 – „ – 28, 696.
 - გ) სიღნაღისა – – – 9, 587 – „ – 28, 606 1\2
 - დ) თელავისა – – – 5, 254 – „ – 20, 088
 - ე) თიანეთისა – – – 5, 467 – „ – 16, 244 1\2

*) იხსულებო; Вѣдомость о подымной подати поселянь на 1877 годъ.

- ვ) ახალციხისა -- 3, 912 -- ,, -- 15, 443.
- ზ) დუშეთისა --- 2, 843 -- ,, -- 8, 577 3\4.
- წ) ახალ-ქალაქისა -- 5, 056 -- ,, -- 23, 582

სულ 54, 930 -- ,, -- 224, 508 3\4მ.

2) სახასო გლეხნი, ქალაქებში მცხოვრებნი.

- ა) ტფილისი --- 11, 724 -- 42, 543 მან. 80 კაზ.
- ბ) გორი --- 1124 -- 3372 --
- გ) სიღნაღი --- 2017 -- 6051
- დ) თელავი --- 1445 -- 4335 --
- ე) დუშეთი --- 449 -- 1347 --
- ვ) ახალ-ციხე --- 2420 -- 8, 190. --

სულ 19, 660 კომლი იხდის 67, 299 მ.80კ.

ამათ შორის: ქალაქს ტფილისში 1189 კომლი იხდის ცხრა მანეთს და ერთს აბაზსა, ახალციხეში 310 კომლი იხდის ექვს-ექვს მანეთსა, დანარჩენნი კი ეველგან სამ-სამს მანეთს იხდიან.

3) დროებით ვალდებულნი გლეხნი.

- ა) ტფილისის მაზრისა -- 3228 -- 4198
- ბ) გორისა --- 5792 -- 8212
- გ) სიღნაღისა --- 2669 -- 2758
- დ) თელავისა --- 2273 -- 2668 1\2.
- ე) დუშეთისა --- 2996 -- 2833
- ვ) თიანეთისა --- 402 -- 591 1\4.

სულ 17, 360 კომლი იხდის 21, 260 3\4მ.

ამათ შორის, სამის მანეთის და ერთის აბაზის გამოძღვები არის შვიდი კომლი, ორის მანეთისა -- 800, მანეთ სახეურისა -- 6496, ერთის მანეთისა 9731 და ათის შაურისა -- 326 კომლი.

II. ქუთაისის გუბერნია

1) სახასო გლეხნი სოფლად მცხოვრებნი.

- ა) ქუთაისის მაზრისა -- 11,587 კომლი 37,679 მან. ხარჯი.
- ბ) ოზურგეთისა --- 4290 -- 11,695 მან. 531/4კ.
- გ) შორაპნისა --- 6207 -- 18,569 --
- დ) რაჭისა --- 2722 -- 9,670 --
- ე) ზუგდიდისა --- 3571 -- 3589 --
- ვ) სენაკისა --- 4387 -- 4387 --
- ზ) ლენხუმიისა --- 1733 -- 2113 --

სულ 34,497 -- 87,702 მან. 531/4კ.

2) სახასო გლეხნი ქალაქებში მცხოვრებნი.

- ა) ქუთაისი --- 1496 კომლი 5871 მან. ხარჯი.
- ბ) ოზურგეთი --- 137 -- 411 --
- გ) ფოთი --- 4 -- 12 --
- დ) ზუგდიდი --- 72 -- 216 --
- ე) მულკვი (რედუტ-კალე) -- 123 -- 369 --

სულ 1832 კომლი იხდის 687 მან. ხარჯს.

ამათ შორის ქალაქს ქუთაისში იხდის ექვს ექვს მანეთს 461 კომლი, სხვანი კი ეველგან იხდიან კომლზედ სამს მანეთს.

3) დროებით ვალდებულნი გლეხნი.

- ა) ქუთაისის მაზრის -- 6796 კომლია, 6796 მან. ხარჯია.
- ბ) ოზურგეთისა --- 3637 -- 3637 --
- გ) შორაპნის --- 8060 -- 8060 --
- დ) რაჭისა --- 3024 -- 3024 --
- ე) ზუგდიდისა --- 9772 -- 9772 --
- ვ) სენაკისა --- 9045 -- 9045 --
- ზ) ლენხუმისა --- 2630 -- 2630 --

სულ 42,964 -- 42,964.

მაშასადამე ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიაში სულ შემოსენებულის ხარჯის გადამხდელი გლეხ-კაცობა ეოფილა 171,241 კომლი, რომელნიც ეოველ წლივ იხდიან სახელმწიფო ხარჯს 450614 მანეთსა და 831/4 კაპეიკსა.

შარშან შემოდგომიდან „ტფილისის უწევებში“ დაიწვეს გამოთქმა ზედადლოურის აზრებისა, რომელნიც ჯერ მოკლე შენიშვნებით იუვენ გამოხატულნი და შემდგომ განვითარებულნი და გავრცელებულნი კარგა ფართო წერილებითაცა. დიდი ეურადლება მიიქცია ჩვენმა საზოგადოებამ მავ შენიშვნებს და წერილებსა. ნამეტნავად წერილებმა ძლიერ ჩააფიქრა ჩვენი საზოგადოება, ისე, რომ მავ წერილების მეოხებითა, ხალხის განათლების საქმე, ერთობ კვლავ უინტერესო საგანი, სასაუბრო და საბასო საგნად შეიქმნა. ამ მხრით ეველას გადაამეტა იმ წინამძღომელმა წერილმა, რომელიც უსახელოდ და უსათაუროდ დაბეჭდილი იყო „ტფილისის უწევების“ 31,32 და 33 №№-შია. ამ წერილმა დირსეული, არა ჩვეულებრივი თანაგრძნობა აღძრა ჩვენს საზოგადოებაში და მიიქცია თვით მმართველთა ზირების განსაკუთრებული ეურადლება. დედა აზრი ამ წერილისა იყო შემდეგი: ხალხის განათლების წეობილება, რომელიც უარ ჰეოფს დედა-ენის მუამდგომელობას ზირველ-დაწეებითის სწავლის გარდასაცემად, განსნის მაგიერ გონებას უსმობს ახალ თაობას, გონებითად და წეობითად ჰსჩავრავს და ეოველ მხრევ ამდებლებს; ხალხის კეთილ-დღეობას არამც თუ არ ემსახურება, არამედ ზირიქით სიღარიბეს უმატებს; ერთის სიტევით, მოაქვს ნეოფი, რომელიც ზირ-და-ზირ ეწინააღმდეგება ხალხის განათლების დანიმნულებას. ეს ჰაზრი დამეარებულია სხვათა შორის იმ მაგალითზედ, რომელიც კავკასიაში

ქრისტიანობის აღმადგენელი საზოგადოებისა სასწავლებელი წარმოკვიდრენ, სასწავლებლები მძვენივრად იყვნენ მოწუებილნი და გამართულნი, მაგრამ ნაყოფი კი ხეირიანი ვერ გამოიღეს და საზოგადოების მოლოდინი სრულიად გააწრუეს მარტო იმ მიზეზების გამო, რომ მათში დედა ენას ჯეროვანი ადგილი არ ეჭირა. ამ წერილსა, რომლის წაკითხვას ვურჩევთ ეველას, ვინც კი გულ-გრილად არ უეურებს ხალხის განათლების საქმეს, ბევრი კეთილი ნაყოფი მოჰყვაო, ამბობენ, ამის გამო, იმედია, რომ ჩვენის განათლების საქმე წესიერად წარიმართება და, თუ ეს, ჩვენდა სანუგეშოდ, მართლა მოხდა, შემოხსენებულს წერილს ამ სიკეთეში შესანიშნავი მონაწილეობა ექმნება.

თბილისის ჰედალოლიურ ინსტიტუტთან არსებობს ოთხკლასიანი სამოქალაქო სასწავლებელი ავერ თითქმის ოთხი წელიწადია. მთავრობისაგან დამტკიცებული წესდებულებით ეველა საქალაქო სასწავლებელში დადებულია ადგილობრივის ენის სწავლება. ამ მოხსენებულ სასწავლებელში კი ვასულს ორმანბათამდის ქართულის ენის სწავლებაც არ სად იყო და ემაწვილები სრულიად მოკლებულნი იყვნენ დედა-ენის შესწავლის ღონისძიებასა. მხოლოდ ამ მოხსენებულ დღეს დრო დანიშნეს ქართულის ენის სასწავლებლად, დანიშნეს მასწავლებელიცა და ემაწვილებს მოაზოებისეს სახელმძღვანელოები. ჩვენ გვითხრეს, რომ ბავშვები დიდის სინარულით და აღტაცებით მიეგებნენ ქართულის ენის შემოღებასაო. ეს, რასაკვირველია, ასე უნდა ეოფილიყო. მაგრამ საქმე მარტო შემოღება როდია. მასთან საჭიროა ენის სწავლებას ჯეროვანი და სვინიდიისანი მეცადინეობა წინ უძღოდეს. სასიამოვნო და სანუგეშოა ეს ცვლილება, მაგრამ მარტოკა ამითი საქმე ვერ წარიმართება, ამიტომ რომ მეორე უკუდმართი მოვლენაც არსებობს ამ სამოქალაქო სასწავლებელში, ორ მის მასწავლებელთაგან არც ერთმა არ იცის ქართული ენა და ქართულ ბავშვებს სწავლას აწეობინებენ სრულიად უცნობ ენაზედ. ამ გვარი სწავლა მამაკვდავი ცოდვია, რადგანაც ბავშვს უკეთეს ადამიანის საუნჯეს-გონებას უხმობს და უბნელებს, ამ სასწავლებლის მთავრობამ ორში ერთი უნდა მოახდინოს; ან არ მიიღოს სრულიად ქართული ბავშვები და, თუ მიღება მათი მიუცილებელ საჭიროდ მიაჩნია, ერთი მასწავლებელი მაინც იყოლიოს ქართული ენის მცოდნე და იგი ვაღდებული ვახადოს, რომ ჰირველ-დაწეებითი სწავლა ქართულის ბავშვებისათვის დედა ენაზედ გამართოს.

თებერვლის ცირკულიარი კავკასიის სამოსწავლო

ოლქის მმართველობისა გვანცობებს, რომ სამზრუნველო საბჭოს (Попечительский совет) მოსწონებია და სახალხო სასწავლებელში სახმარებლად დაუნიშნავს საემაწვილო წიგნი „დედა ენა“, შედგენილი ი. გოგებაშვილისგან. ეს გადაწვეტილობა, რომელიც ამ სასარგებლო წიგნს ფართო გზას უხსნის სახალხო სასწავლებელში შესასვლელად, მით უმფრო სასინარულია, რომ ამტკიცებს იმ ვაჟბატონების ვაულების შესუსტებასა სამზრუნველო საბჭოში, რომლებიც ადგილობრივის ენების სწავლებას საზოგადოდ ხელს უცრიდნენ და რომელიც ცდილობდნენ, რომ ამ ჩინებულის წიგნისათვისაც ვაზა გადაეღობათ.

გორში დაარსდა და გაიხსნა წარსულ სექტემბერს ახალი სასწავლებელი, რომელსაც ჰქვიან საოხტატო სემინარია და რომელმაც უნდა მოამზადოს სასოფლო სასწავლებელთათვის მასწავლებლები. ეველასთვის ცხადია, რომ ისე არავისათვის არის საჭირო ზედ მიწეებითი ცოდნა ქართულის ენისა, როგორც სასოფლო მასწავლებლისათვის. ამიტომ სრული მოხალოდნელი იყო, რომ ამ სემინარიაში ქართულის ენის სწავლას მიეცემოდა ფართო და ჯეროვანი ადგილი და მსვლელობა. წარმოიდგინეთ ჩვენი განცვიფრება, როცა შევიტეეთ, რომ ამ სასწავლებელში ქართულ ენას ადგილი სრულიადაც არა ჰქონია და ერთ საათიც არა ეოფილა წელიწადში დანიშნული ქართულის ენის სასწავლებლად. მაგრამ უკუდმართობა თურმე ამითი არა თავდობ: თვით ჰირველ-დაწეებითს ქართულს სასწავლებელში, რომელიც ამ სემინარიასთან არსებობს და რომელიც უნდა იყოს სამავალითო სხვა სასოფლო სასწავლებელთათვის, ისე უხეიროდ, უკულოდ და უკემურად მიჰყავთ ქართულის ენის სწავლის საქმე, რომ მას სრული უსწავლელობა სჯობია. ცხადია, რომ ამ უკუდმართობას საზოგადო სენის ნიშანი ატევიდა და საჭიროა, რომ რაიმე მტკიცე განკარგულებამ ბოლო მოუღოს.

გარეთვე შევიტევეთ, რომ ამ სასწავლებლების ახლად-დანიშნულს ინსპექტორს შემოდგომასე და ზამთრის დამდგეს დაუკლია თავისი სახელქვეითო სასწავლებელი ახალციხისა და თიანეთის მახრამში დაარსებულნი, და თავისი მხურვალე გულისტკივილი და ერთგულობა მითი გამოუჩენია, რომ დაუძლია ქართულის ენის ის უხეირო სწავლებაც. როგორიც აქამდის ვაინახრობით მაინც იყო და ქართულის სასწავლებლის წიგნების ქონვა მოუხშია. მაგრამ ამ უკანასკნელ დღეებში რაღაცას და ვიღაცას ჰკუახედ მოუევანია, ისევე ვაუხსნია ვაჟა ქართულის

ენისათვის და სასწავლებლებში გაუგზავნია საჭირო სახელმძღვანელო ქართული წიგნები. შესაძლებელია არ ვისურვოთ, რომ ქართულის ენის ბედი და უბედობა ამ მოხსენებულ სასწავლებლებში არ იყოს დამოკიდებული რომელიმე ხელმძღვანელის ქეიფზე და სულს-წამის მომართულებასზე.

ამას წინაზედ ერთ ქართველს თავადი-შვილს გამოუგზავნია თხოვნა რეალურის სასწავლებლის დირექტორისათვის, რომ ჩემს შვილს ქართულს ენას ნუ ასწავლითო. ამ გვარი უკუღმართი ზრუნვა მამისა შვილზედ მხოლოდ ჩვენშია შესაძლებელი. ვერ მოსძებნით იმისთანა ქვეყანას, სადაც დედა-ენის სწავლა მიუცილებელ საჭიროებად არ მიანხდეთ და სადაც არ რიცხდნენ მანინჯათა და გამოუსადეგრად ეველა ემაწვილსა, რომელიც ამ ცოდნას მოკლებულია. ვერ მოსძებნით ევროპიულ ქვეყნებში იმისთანა სახლობას, რომელიც დედა-ენის სწავლებას თავისი შვილებისათვის არა სთვლიდეს საძირკვლად, რომელზედაც უნდა აშენდეს მათი განსნა და განათლება. ჩვენში კი ამისი წინააღმდეგი მაგალითები ერთი და ორი არ არის. მეტად ცუდი ნიშანია ამ გვარი უღმობელი უარ-ყოფა დედა-ენისა. იგი ცხადად ამტკიცებს, რომ შვილების აღზრდის შესახებ სულ უბრალო, მრთლად მარტივი ჭეშმარიტებას ვერ მიგვითვისებია და წინდაუხედავად უარს-ვეოფთ უძვირფასეს საუნჯეს, რომელიც ჩვენთვის დაუტყვევია რამდენიმე ათასის წლის ისტორიულ ცხოვრებას მთელის ჩვენის ხალხისასა. ჩვენ აქამდის ვერ მიმხვდარვართ, რომ ჩვენი შვილი, რომელსაც მოვაკლებთ ჩვენისავე უკუნურებით ამ ძვირფასს საუნჯეს, ბოლოს იცნობს თავის თავს მანინჯათა, გამოსადევარ ზირათ, და არა მგონია კარგად მოიხსენიოს ამისთანა მშობლის უკუღმართი და შემცოდნეული მზრუნველობა.

უ ც ნ ო ე თ ი

სლავიანების მოძრაობა, მისი დასაბამი და აზრები სერბიის დამარცხებამდე.— საკვირველი რამ არის ეს კაცობრიობის ისტორიის საქმე. ცხოვრება ჩვეულებრივად წყნარი და მშვიდია. იგი ისე ხელ-ხელად, ისე ტაატობით მიმდინარეობს რომ, თუ უკან არ მიიხედა და შორს მანძილს არ გააწვდინა თვალი, ადამიანი ვერც კი შეამჩნევს წინ წაიწია ცხოვრებამ თუ არც წინ მიდის და არც უკან და ერთს ადგილს გაჩერებულია. ხოლო ზოგჯერ ჩამოვარდება უცებ ნაპერწკალი, გაჩნდება ცეცხლი და მოედება ამ დამშვიდებულ ცხოვრებასა. ასტელება ცხოვრების სხვა და სხვა კავშირთა შორის ბრძოლა, ასტელება ერთი

სამშინელი არეულობა და თან მოჰყვება სისხლის ღვრა, ცრემლთა ფრქვევა, გლოვა, კვნესა და ვაი ვავლახი. შესწევდება კიდევ ეს არეულობა თუ არა დაღალულ-დაქანცული ადამიანი შეძრვება ისევ თავის ქონში და მიეცემა ცხოვრების ჩვეულებრივს წყნარს და მდოვრს დენასა.

რისთვის იღვრება ამდენი ცრემლი და სისხლი? რისთვის იმღვრევენ და იმფოთიან ცხოვრებას ადამიანი? რაც არის, მის ბაღდად რას მოეწიას ადამიანი თავის სანუგეშოდ და მომავალი მას რას უქადის? ისტორია გვიმტკიცებს რომ არც ერთი იოტი წარმატებისა, არც ერთი იოტი ცხოვრების კეთილ-დღეობისა ადამიანს უბრძოლველად და უტანჯველად არ დაუპურია. ადამიანის წარმატებას ბევრი დაბრკოლება ხვდება წინ, ბევრი ბოროტება უხლართავს გზას. ადამიანი, ძალა-უნებურად ებრძვის ამ დაბრკოლებებს და ამასობაში მას ბევრი დრო და ღონე ეკარგება, სასოება ელევა. ეს გარემოება რასაკვირველია, სამწუხაროა, მაგრამ რა გაეწეობა ჯერ-ჯერობით ასეა. ის კი უნდა შევნიშნოთ, ჩვენდა საიმედოთ, რომ თან და თან, რაც უფრო წინ მიდის კაცობრიობის განათლება და განვითარება, იმდენად ეს დაბრკოლება და ბოროტება ნაკლებობს და ილევა, ადამიანის მიდრეკილებას საგნათაც ისა აქვს, რომ შეამციროს ეს დაბრკოლება და გაიადვილოს ბრძოლა და შრომა თავის ბედნიერების დადგენისათვის. ამ ფიქრებს უღვიძებს ადამიანს უნებურად ეხლანდელი სლავიანთა მოძრაობა, ოსმალთა და მათ შორის ბრძოლა.

ჩვენის გაჩეთის ჰიროველ ნომერში მოხსენებული იყო, თუ რა მდგომარეობაში არიან ჰერცოგოვინის სლავიანები ოსმალეთის მფლობელობის ქვეშ. ამ მდგომარეობით შეწუხებული, ჰერცოგოვინელი მოთბინებიდგან გამოვიდნენ, წაავლეს ხელი თოფ-იარაღს და წინა აღუდგნენ ოსმალეთის მოხელეებს, როდესაც ესენი ჩვეულებრივ მიადგნენ კარს ხარჯის ასაკრეფად, 1875 წ.

ჯერ-ჯერობით, ევროპის საზოგადოება შესაბამის ეურადღებას არ ათხოვდა ამ არეულობას, რადგანაც ფიქრობდა რომ ეგ არეულობა ოსმალეთის შინაური საქმეაო, მაგრამ ეს არეულობა თან და თან ვრცელდებოდა, ოსმალეთს თან და თან უჭირდებოდა ჰერცოგოვინელთა დამორჩილება. რამდენიმე კვირის განმავლობაში მოძრაობა გადაედვა თითქმის მთელს ჰერცოგოვინას, შემდეგ ბოსნიას და სხვა ოსმალეთის ნაწილებს. თუმცა ოსმალეთის ჯარის რიცხვი უფრო მომეტებული იყო, ვიდრე გადამდგართა რიცხვი, მაგრამ მაინც ესენი თითქმის ეველგან ჰსძლევდნენ ოსმალებსა. ამისგამო შეკრთა ევროპა, მეტადრე დიპლომატია, რომელიც ეოველ ღონისძიებას სმარობდა როგორც საქაროდ მოესწო ეს არეულობა

და შეევენებინა აჯანყება.

შემოდგომას (1875წ.) ოსმალეთმა გამოიყვანა 30,000 ჯარის კაცი გადამდგართა დასამორჩილებლად, მაგრამ ვერ გააწყო რა: სლავიანებმა, რომელთა რიცხვი ამის შესამდინ არ იყო, თითქმის ყველგან გაიმარჯვეს.

უპირატესთა სახელმწიფოთა ელჩებმა იკისრეს შუამდგომლობა სლავიანთა და ოსმალეთის შორის ე.ი. აჯანყებულ სლავიანებს მიუგზავნეს მოციქულად თავისი კონსულები. ამათ უნდა ჩაეკონებინათ სლავიანებისათვის, რომ ტუეილად ელიან ვეროპის შემწეობას, სჯობს დამშვიდნენ და მართებულად წარუდგინონ მთავრობას თავიანთი ჩივილი და თხოვნა. ბევრი მეცადინეობა და ბეჯითობა გასწიეს მოციქულებმა ბევრი სიტყვა და დრო დაკარგეს, მაგრამ სლავიანები ვერ დაიყოლიეს, ვერ შესწევებულეს მათი აღელვებული მოძრაობა. გადამდგარნი დიდის უურადლებით ისმენდნენ მათ რჩევას და ჩავიანებნენ; დიდი მადლობა მიუგეს მათის თანაგრძნობისათვის, კეთილ-სურვილისათვის, მაგრამ თოფ-იარაღი კი ხელიდგან არ გაუშვეს.

ამასობაში ოსმალეთს კიდევ ერთი უბედურება დაემართა: ოსმალეთმა თავისის აუარებელის ვალის სარგებლის გადახდა ვეღარ შეჰძლო და ეს ამბავი საქვეყნოდ თვითვე აღიარა. ლონდონის, პარიზის და ვენის ბირჟაზე ოსმალეთის თამასუქების ფასმა ძალიან იკლო, რადგანაც ოსმალეთს ვეროპის ვალი მართებს და სარგებლის ძლევის შეწყვეტა გააკოტრებან მოასწავებდა. ამის გამო უფრო შეკრთა ვეროპია. მაშინ დაიწყო ვეროპის ჟურნალ-გაზეთობამ ოსმალეთის ვითარების ჩხრეკა, მისი სამწუხარო მდგომარეობის აწონ-დაწონვა. მარტო მაშინ დაინახეს, რომ ოსმალეთი იმავე მდგომარეობაშია ჩავარდნილი, რომელშიაც ეირიმის ომიანობის წინედ იმყოფებოდა; დაინახეს, რომ არც ერთი წინად დაპირებული და გამოცხადებული წესი და წუბილება აღსრულებაში არ იყო მოყვანილი, — და ესეა უურადლება მიაქციეს. თუმცა ეოველს ამას უწინაც კარგად ხედავდნენ, მაგრამ უურს არ ათხოვდნენ. თქვენ კარგად იცით მკითხველო, რომ საზოგადოების უმეტესი ნაწილი ისე გულ-ჩხვილი არ არის, რომ სხვაზე ბევრი რამ იზრუნოს და სხვისთვის თავი იტკინოს. ვიდრე კაცი თავისთავზე თვითონ არ იზრუნავს, თვითონ არ ამოიღებს ხმას, თვით გაუწევებელივ არ იბრძვის, სხვას მისი არა ენადვლებარა. სლავიანების საქმეც ასე იყო. ვიდრე მათ აღელვებამ არ გამოაშკარა ოსმალეთის შინაგანი უძლეურება, ვიდრე ეს მოძრაობა თითქმის მთელს ბალკანის ნახევარ-კუნძულს არ გადაედვა, ვეროპია ხმასაც არ იღებდა. ბოლოს კი ცხადად დაინახა, რომ საზოგადოებრივი და მართებლობითი ცვლილება

აუცილებელი საჭიროებაა ოსმალეთისათვის. ამ ცვლილების შედგენა მიანდეს ავსტრი-ვენგრის მინისტრს ანდრაშს. ავსტრი-ვენგრია არ თანაუგრძნობდა სლავიანთა მოძრაობას, რადგანაც მისი ძალა დამყარებულია მის ქვეშევრდომთა სლავიანთა მოწილობაზე, და ემინოდა რომ ოსმალეთის სლავიანების მოძრაობამ არ მიიხილოს ავსტრიის სლავიანებიცა მოძრაობამ არ მიიხილოს ავსტრიის სლავიანებიცა და არ წინააღმდეგინოს ივინი თვით ავსტრი-ვენგრისას.

აბა წარმოიდგინეთ ახლა რას მოიგონებდა ანდრაში სლავიანების კეთილ-მდგომარობისათვის. აი რა მოიგონა: 1) სრული სარწმუნოებითი თავისუფლობა მთელს ოსმალეთშიო. 2) ხარჯის იჯარით მიცემის მრსზობა, 3) ოსმალეთის მთავრობამ უნდა გამოაცხადოს კანონიო, რომლის ძალითაც ბოსნიამი და ჰერცეგოვინამი მოკრეული ხარჯი ამათვე უნდა მოხმარდესო, 4) უნდა დანიშნოს კომისია (მის წევრთა შორის უნდა იყვნენ მაჰმადიანნიც და ქრისტიანნიც) თვალ-უურის დასაჭერად, რომ ოსმალეთმა აღსრულებაში მოიყვანოს მის მიერ დაპირებული ცვლილებანი, 5) სოფლის მეურნეობის და ერთობ მიწის-მქონებლობის რივიანი განყოფილება ბოსნიამი და ჰერცეგოვინამი უნდა იქმნასო.

ყველა ეს ახალი ამბავი არ იყო ოსმალეთის სლავიანებისათვის. ბევრჯელ გაეკონათ მათ ამისთანა დაპირება თვითონ ოსმალეთისაგან, მაგრამ არც ერთი დაპირება აღსრულებაში მოყვანილი არ უნახავთ. თუნდ ეგეც არ იყოს, ეს ახლად გამოკონილი ცვლილებანი იმისთანანი არ არიან, რომ მირიანად ამოთხარონ ის ბოროტება, რომლის მოსასწობლად სლავიანებმა წაავლეს ხელი თოფ-იარაღს. მათი დედა-სურვილი იყო სრულიადი განთავისუფლება ოსმალეთისგან. მათ სურდათ მირიანად ამოეჭრათ შემწუხებელი იარა, ვეროპია კი ურჩევდა მალამო-დაიდრომ ტკივილი ცოტას ხანს მანინც დაეკეუხოსო და სამუდამოდ მორჩენასეუდ კი ნურას უკაცრავათო. აი რა მიუგეს აჯანყებულმა სლავიანებმა ვეროპიას ანდრაშის წინადადების შესახებ:

„სწორეთ გითხრათ, ვერა გავკვიარა იმ ცვლილებისა, რომელიც მოიგონეს ჩვენთვის ვეროპის სახელმწიფოებმა მაჰმადიანთა და ქრისტიანთა შორის თანასწორობის დამყარებისათვის. ამ რივი თანასწორობა შეუძლებელია. ჩვენი გულითადი სურვილი მხოლოდ სრულიადი თავისუფლება არის. თუ არ იქნა და ვერ შევიძინეთ ეგ თავისუფლება, სიკვდილს ვირჩევთ და ვიდრე ცოცხალნი ვართ კი თოფ-იარაღს არ დავურით. თუ ჩვენ არ ვიქნებით, ჩვენი ცოლ-მვილი აიღებს ჩვენს სისხლსა და ამიურის ოსმალეთის ჯავრსა. „ჩვენ ჩვენი ხმა ვეროპიას მივმართეთ: დღეს გვიშველეთ, დაგვიფარეთ; ხვალ გვიანილა იქნება.

„რა ჩვენი საქმეა – ზოლიტიკური მანქანების; დეე ვეროზის ქურნალ-გაზეთობამ მავით შეიქცეოს თავისი თავი ვიდრე მოჰსწინდებოდეს. ჩვენ კი ველარ შევხერდებით – დაწობილს საქმეს ბოლოც უნდა მოვუვლოთ, უნდა ვიბრძოლოთ და გავიმარჯვოთ. თოფ-იარაღს მხოლოდ მაშინ დავერით, როდესაც მოგვეცემა იგივე თავისუფლება, რომელიც ჩერნოგორიას უჭერია ამ ქამად. იმედი გვაქვს, დარწმუნებულნი ვართ, რომ დიდებული, ძლიერი რუსეთი მოგვეშველება და დაცავს სლავიანების თავისუფლებას. ეოველივე ეს უნდა იქმნას ან ესლა, ან აღარას დროს.“

ამასობაში სლავიანების აჯანყება თან-და-თან ვრცელდებოდა და ბოლოს იქამდინ მიადწია, რომ თითქმის მთელი ბალკანის ნახევარ-კუნძული წინააღმდეგა ოსმალეთსა. ვეროზის შუამდგომლობამ ვერა განწყო. ბერლინში შედგენილმა წინადადებათ *) ისე უნაყოფოდ ჩაიარა, როგორც ანდრამის წინადადება. ვეროზასეოდ იმედგადაწვევტილთა სლავიანებმა თვისი იმედი დაამყარეს თავის მოძმეს სერბიის ხალხს და მის მთავრობასეოდ. მართლა და დიდი მოძრაობა და დეევა ასტედა ამისგამო სერბიაში. რადგანაც თვის მოძმეთათვის სერბიის ხალხმა თავი გამოიღო, მისი მთავრობა ორ წელამუა დარჩა: თან ეოველ დონისძიებას ხმარობდა, რომ ომი აცილებინა თავიდან, თან ხალხის წინააღმდეგობას ერიდებოდა. ბოლოს, რასაკვირველია, ხალხის სურვილმა გაიტანა, და სერბიამ ომი აუტეხა ოსმალეთს. ესევე მოძრაობა აღჩნდა ჩერნოგორიაში. ჩერნოგორიის ხალხმაც ოსმალეთთან ომი დაიწყო. ამ რიგად ჰერცოგოვინის აჯანყებამ შორს გადგა ფენი.

ამ მცირე ხალხთა თავგამოდებამ და თავისუფლებისათვის თავ-გამომეტებამ მოიპოვა დიდი თანაგრძნობა კაცობრიობის უკეთეს წარმომადგებელთა შორის. ვეროზიადამ ბევრი კაცი წავიდა სლავიანების ჯარში ჩასადგომად და სამველად და ფულითაც შემწეობა მიეცა. უფრო მომეტებული შემწეობა მისცა სლავიანებს რუსეთის საზოგადოებამ და ხალხმა ფულით, სხვა და სხვა ნივთით და კარგა ბლომად მომარი კაციც მიამველა. ამათშორის, ზირველთავანი, დენერალი ჩერნიავეიც იყო, რომელიც სერბიის ჯარის სწასწეტად დანიშნულ იქმნა. ამ გვარს თანაგრძნობას ვეროზისას თუ რუსეთისას ბევრი მიხეხი და საბუთი ჰქონდა, მაგრამ მათში არა უკანასკნელი კაცთმოყვარეობის გრძნობა იყო. რა ტომის ხალხიც უნდა იყოს, სლავიანია, თუ სხვა, თუ კი მწუნარებაშია, თუ კი ვაივავლანშია

ჩავარდნილი, თუ კი იბრძვის თავისუფლების დაცვისათვის—შეუძლებელია, რომ გულითადი თანაგრძნობა და გულმემატკივრობა არ მოიპოვოს ეველგან სანა კი არ არის ჩამქრალი კაცობრიულის გრძნობის ნაწერწკალი. აი რა თვალთ უუერება სლავიანების აჯანყებას უკეთესი ნაწილი ვეროზისა და რუსეთის საზოგადოებისა.

რასაკვირველია რუსეთის საზოგადოების თავისი საკუთარი საბუთიც ჰქონდა, რომ მსურვალე მონაწილეობა მიეღო. ზოგი ამას ჰფიქრობდა: ჰერცოგოვინის აჯანყებამ ხელახლად წამოაყენა აღმოსავლეთის საქმეო. აი ესლა დავესწართი მდროს, როდესაც რუსეთმა აღსრულებამი უნდა მოიყვანოს თავისი უმაღლესი საზოლიტიკო დანიშნულებათ, ესე იგი, სლავიანების ხალხთა შეერთება და თავისი მფლობელობის ქვეშ მათი აყვანათ. ზოგი ნატრობდა, ეგება ერთი ნატერი აღგილი ზღვის ზირისა, თუ ხმელეთისა, ხელში ჩავიგდოთ სადმეო. ამ ფიქრებმა დაჰბადა მრავალი ეტვი ვეროზაში და ვეროზის სახელმწიფოების მთავრობამ ეური აცქვიტა.

სლავიანებს დიდი იმედი ჰქონდათ რუსეთისა: დეე დეეზე ელოდნენ – აი მოვა რუსის ჯარი და მოგვეშველებაო. ამ ლოდინში სერბიამ კინაღამ სული დალია, და რუსის ჯარი კი არა სჩანდა. ეს ამათ ლოდინი ბევრად რუსის ქურნალ-გაზეთების ბრალი იყო. ეს გაზეთები გაცხარებით ვეროდნენ, რომ რუსეთის საზოგადოება და ხალხი სამიველ მოძრაობაშიათ, დიდიდგან ჰატარამდე მარტო იმ ფიქრშიათ – წავიდეთ სლავიანები დავიცვათო.

როგორ იმოქმედეს ამ სლავიანებმა ან ოსმალლებმა ურთიერთის შორის ბრძოლაში, რა განსადდეელი გამოიარეს ან ერთმა, ან მეორემ – ამასეოდ ვრცლად საუბარბი მეტია მით უფრო, რომ ეოველივე ეს ცოტად თუ ბევრად მკითხველს უჩვენოდაც ცნობილი აქვს. ეოველი ამისი ბოლო ეს იყო, რომ ოსმალთმ დაამარცხა სერბია, ჩერნოგორიამ კი გაიმარჯვა, და მათშორის ჩამოვარდა დროებითი ზავი. ამით გათავდა ზირველი ხანა სლავიანების მოძრაობისა.

(დასასრული შემდეგ).

ც ს ო ვ რ ე ბ ა და კ ა ნ ო ნ ი
წერილი მეორე.

წინა წერილში ჩვენ თვალთ გადავავლეთ მეოთხედობას იმ მხრით, რა მხრითაც იგი შეესებოდა აღამიანის შინაურს მშვიდობიანად ცხოვრებასა, რომ ცნობიერად და რიგიანად მივმართოთ ესლა იმ საგანთა, რომლის ვითარების ანსხაც ჩვენ ზირველს

*) ბერლინისა და ანდრამის წინადადებათა შორის მხოლოდ ის განსხვავება იყო, რომ ჰერცოგოვინისა და ბოსნიის ვარდა, ბოლგარიაც იყო მოხსენებული.

წერილში დაუპირდათ მკითხველს, საჭიროა, ჩვენის ფიქრით, გამოაკლავა მის თუ რა ნერვზედ არის აღმოცენებული ეგ მეოთხედობ და რა ეკონომიური ზედ-მოქმედება აქვს ქვეყნის ნივთიერს კეთილ-დღეობაზედ. რაკი ამ მხრითაც ეგ მეოთხედობა განიხილება, მაშინ ჩვენ ხალთ გვექნება მისი ავგ-არგვიანობის სასწორი.

რასაც ევროპაში მიწის რენტას ეძახიან, იმას ჩვენში დალა ჰქვიათ. დალა არის ის სასეიდელი, ანუ უკეთ ვსთქვათ, ის მიწის ქირა, რომელსაც მიწის მოქმედი იხდის მიწის ჰატრონის სასარგებლოდ. ეოველს გვარს ეკონომიურს მოღვაწეობაში ცილებას (სოპერნიცეცტე ო რუსულად უნდა) ცოტად თუ ბევრად ზედ მოქმედება აქვს სასეიდლისა, ანუ ფასის აწევ-დაწევაზედ. მაგრამ არის მეორე ძალაც, რომლის მეოხებითაც ფასი, თუ სასეიდელი, განისაზღვრება ხოლმე მაგისტონა ძალა-ჩვეულებათ. დალის ზომიერებაზედ და რაოდენობაზედ ამ უკანასკნელს ძალას უფრო დიდი ზედ-მოქმედება აქვს, ვიდრე ცილებასა. აქ ჩვეულება სწორედ რჯულთ უმტკიცესია.

ჯონ სტუარტ მილლი ამბობს, რომ ამ შემთხვევაში ცილებას თითქმის ადგილიც არა აქვსო. მარტო ჩვეულება მოქმედობსო. ეს საზოგადოდ ცნობილი და აღიარებული ჰქმნა რიტება ჩვენში ბევრს ცხადსა და უცილო მაგალითებს წარმოგვიდგენს.

ქვეყნიერობაზედ ორ გვარს დალა ეოფილა და არის ჩვეულებათზედ დამყარებული. ერთი-ის სასეიდელი (სულადით, თუ ფულით), რომლის რაოდენობაც და ზომაც წინადავე განსაზღვრული და ცნობილია, მაგალითებრ: დიურზედ კოდი, დიურზედ მანეთი, ანუ მეტ-ნაკლები; მეორე – ის სასეიდელი (უხათუოდ კისულადით და არა ფულით), რომლის რაოდენობაც ნამუშევრის წილი შეადგენს და რომლის ზომაც წინადავე არ არის ცნობილი, მაგალითებრ, მეექვსედი, მეხუთედი, მეოთხედი და სანახევრო. იმ გვარს ადგილ-მამულის ჰერას, რომლის გამოც მამულის ჰატრონი მიწის-მოქმედს წილში უდგას, ევროპაში, თუ რუსეთში „მონახევრობას“ ეძახიან (поливничество, metayage), ჩვენში კი „წილზედ-ჰერას“ იტყვიან. სიტყვა „მონახევრობა“ ევროპაში წარმოადგა იქიდგან, რომ უფრო ბევრგან ჰატრონის წილად დალა ნამუშევრის ნახევარი იყო. ესლა კი ეგ სახელი საზოგადოდ „წილზედ-ჰერას“ ჰქვიათ, ნახევარი იქნება, მესამედი, თუ მეოთხედი – სულ ერთია. რადგანაც ჩვენს სიტყვა „წილზედ-ჰერა“ უფრო მრთლად გამოძქმედილა, ამისათვის ჩვენ ეველგან, სადა ამ საგანზედ საუბარი ჩამოგვივარდება, ამ სიტყვას ვიხმარებთ.

წილზედ-ჰერა ადგილ-მამულისა დიდის ხნის ამბავია, დიდისხნია შეთვისებულია ჩვეულებისაგან

და მისგანვე ეოველის მხრით განვითარებული. ინდოეთის ძველს კანონებში მოხსენებულია მეექვსედი და მეოთხედი ნამუშევრისა მიწის-დალათ. ევროპაში „წილზედ-ჰერა“ რომაელთაგან არის შემოღებული და მათგან მომდინარეობს. ჯერ კიდევ კატონი და ჰლინი იხსენიებენ გლეხობას, რომელთაც ადგილ-მამულები წილზედ ჰსჭერებიათ. ევროპის ესლანდელმა ხალხებმა ეგ ჩვეულება რომაელთაგან მიიღეს XIII საუკუნეს, ვენეციაში წილზედ-მჭერელი ადგილ-მამულისა აძლევენ ჰატრონს მესამედს, მეოთხედს, ნამუშევრისას და ნამჯას კი სრულიად. რომის კამპანიაში დღესაც მეხუთედი, ტოსკანაში – ნახევარი, ლუკაში – ორმესამედილა. ერთობიტალიაში დღესაც წილზედ-ჰერა ადგილ-მამულისა ძალიან განშირებულია. 1861 წელსა იტალიაში წილზედ-მჭერელი 1, 284, 286 კაცი ეოფილა. ადგილ-მამულის მაგვარი ჰერა იტალიაში სამუდამოა. თუმცა ზოგან თვითო წლობით შეიკვირან ხოლმე მიწის-ჰატრონი და მიწის მოქმედი ხელწერილითა, მაგრამ ეგ ხელ-წერილი ეოველ წლივ ახლდება მარტო ჩვეულების თვით-რჯულობისა და სიმტკიცისაგამო. ჩვეულებას ამ შემთხვევაში ისეთი ძალა აქვს იტალიელთ შორის, რომ ვერც მიწის ჰატრონი ჰბედავს მის დალატსა, ვერც მიწის-მოქმედი. ერთხელ დადგინებული ნამუშევრის წილი არც იკლებს, არც მატულობს. აქ, იტალიაში, ამ ჩვეულების მფარველობითა მიწის-მოქმედი წილზედ-აღებულს მამულზედ დგას, მასზედ აქვს ბინა მოკიდებული. ვიდრე მამულის ჰატრონს თავისას აძლევს, იმას ადგილ-მამულიდამ ვერ დაითხოვს მიწის-ჰატრონი, ბინას ვერ მოუშლის, მას ადგილ-მამული საძვილი-შვილოდ უჭირავს. ეს უფლება გლეხისა კანონზედ კი არ არის დაფუძნებული, დამყარებულია მხოლოდ ჩვეულებათზედ. გარდა ამისა იმავე ჩვეულების ძალით მიწის-ჰატრონი მოვალეა მიწის-მოქმედს წარმოების ხარჯში მიუდგეს. ზოგან საწარმოებელს თანხას მამულის ჰატრონი სრულად თვითონ აძლევს მიწის-მოქმედს, ზოგან ნახევარს აძლევს, ზოგან აძლევს მარტო საქონელს და იარაღს, ზოგან თესლსა და სხვა ამ გვარსა. ერთმა რომ სადმე რაიმე ცვლილების შემოღება გაბედოს, მთელი ქვეყანა, დიდი და ჰატრონა, ეაყანს და აღიანქათს შეიქმს თურმე. საფრანგეთშიაც ასეა. აქაც ძალიან განშირებულია „წილზედ-ჰერა“ ადგილ-მამულებისა. 1859წ. 1, 356, 909 წილზედ-მჭერელი მამულისა ეოფილა საფრანგეთში მოკლე ხნობით იღებენ წილზედ ადგილ-მამულებსა. ხშირად ვადა სამს წელიწადზედ მეტი არ არის.

ჩვენშიაც, როგორც სხვაგან, ორ გვარს დალა იყო, წილზედ-ჰერა ჩვენში თუმცა ეოფილა და არის კიდევ, მაგრამ ძალიან იშვიათად მოხდება, რომ მაგ გვარად

სახსნავი-მიწა გაიცეს ან აიღებოდეს ერთ წელიწადზედ მეტის ხნითა. ეგ ჩვეულებაში არცა ეოფილა და არც დღეს არის. ამიტომაც თითქმის ვერსად ვერ ნახავთ, რომ წილზედ აღებულს ადგილ-მამულზედ ჩვენებურს გლეხს ბინა მოაკიდებინოს, ჩვენებური გლეხი დასახლებულ იყოს. ეს ერთი შესანიშნავი მხარეა, რომლითაც ჩვენი ჩვეულება იტალიის ჩვეულებას არ ჰგავს. სხვა ფრთხილ კი ეგ ჩვეულება ბევრით ემგზავნება. ჩვენშიაც, თუ გლეხი წილზედ სახსნავ-მიწებს იღებდა, უსათუოდ იმ ჰირობით, რომ მამულის ჰატრონს მიწის წარმოების ხარჯში ცოტა თუ ბევრი მონაწილეობა მიიღო. თუ მეტს წილს ჩაიდებდა მამულის ჰატრონი, მეტი მონაწილეობაც უნდა მიეღო ხარჯში. თუ მამულის ჰატრონის წილად ნახევარი იყო ნამუშევრისა, მაშინ თესლი სრულად მამულის ჰატრონისა უნდა ეოფილიყო, ხშირად მკის ხარჯიცა, ნამუშევრის ზიდვა და ლეწვა კი თავ-თავისი. წილზე-ჭერაში ჩვენს ჩვეულებას ამაზედ წინ ფეხი არ წაუდგამს. მაგრამ მაინცა და მაინც წილზედ-ჭერა საზოგადოდ ხშირი არ იყო და დღესაც არ არის. ხშირად, და ძალიან ხშირადაც, ჩვენში გადაკვეთილი ღალა წარმოებდა, დღიურზედ ერთი კოდი; ამაზედ მეტი იშვიათად თუ სადმე მოიპოვებოდა. ჩვეულების ძალ-მომრეობა ასეთი მტკიცე და ძლიერი იყო ამ შემთხვევაში, რომ არა რაიმე სხვა ეკონომიურმა ძალამ ამ ღალის აწვე-დაწვევას ვერ იმოქმედა. თვით ეოფლად შემძლე ბატონ-ემობამ მაგ ღალის ზომას ვერა გადაამატა რა, და ერთხელ გადაკვეთილი ღალა ნამუშევრის წილზედ ვერ შექსნვალა. ზირიქით, ჩვენ იმისთანა მაგალითებიც ვიცით, რომ ახალ შემოდებული მეოთხედობა მაგ ჩვეულების ძალმა დაიმორჩილა და ისევ დღიურზედ ერთს კოდად შექსნვალა.

ერთი სიტყვით, ჩვენში წილზედ-ჭერას ხალხი და ხალხის ჩვეულება ეურჩებოდა, და, თუ სადმე სუფევდა, იმ აუცილებელის ნიშნით სუფევდა, რომ გლეხი, თუ წილზედ მამულს აიღებდა, არამც თუ სამუდამოდ მასზედ ბინას მოაკიდებდა, არამედ ხანგრძლივობასაც ერთდებოდა და, ამას გარდა, რამოდენ წილშიაც მამულის ჰატრონი ჩაუდგებოდა, იმოდენად მეტ-ნაკლები მონაწილეობა უნდა მიეღო ხარჯშიაცა აქედამა ჰსცანს, რომ იმისთანა სამუდამოდ წილზედ-ჭერა, რომელიც ამჟამად განხორციელებულა მეოთხედობაში, რადგანაც, ჩვენის ჩვეულების წინააღმდეგ, მეოთხედობა წილია და არა გადაკვეთილი ღალა, და მერე იმისთანა წილია, რომლის მოპოებაშიაც ხარჯი სრულად ერთის მხრისაა და არა ორივე მონაწილისა მაინც.

ხოლო ეს კი უნდა აღვიაროთ, რომ საიდამაც უნდა იყოს ეგ მეოთხედობა წარმომდგარი, მაინც და მაინც იგი ცხოვრების წინ წადგომავა, ნამეტნავად მაშინ,

როცა ბატონ-ემობას წარმოვიდგენთ. რაც უნდა იყოს გლეხი სხვისი ნების ანაბარად არ არის დაწინაღობილი. მძიმეა თუ სუბიქია ეგ მეოთხედობა, გლეხმა იცის, რომ მას ბინას ვერავენ მუშლის, და რაც მეოთხედს გადაურჩება, ის უცილოდ და ხელ შეუხებლად მისია. მაგრამ, ეკონომიურის მხრით, წილზედ-ჭერას საერთოდ და მეოთხედობის საკუთრივ — მაინც და მაინც მანუგებელი შედეგი მოსდევს. რადგანაც აქ ნაშრომის ნაყოფში ცოტად თუ ბევრად, სხვასაც წილი უდევს, გლეხს არ ექნება ისეთი ხალისი, ისეთი თავ-გამომეტებითი მხნეობა შრომისათვის, როგორც იმას, რომელიც თავის საკუთრებაზედ მუშაობს. მაშასადამე, შრომა გლეხისა იმოდენად ნაყოფიერი არ უნდა იყოს, რამოდენადაც ეგ შესაძლოა. ეს ერთი. მეორე — მიწის განოყიერებისათვის, მიწის გაკეთებისათვის გლეხი ხარჯს ვერ გაიმეტებს, იმიტომ-რომ ამ ხარჯში მონაწილე არ უდგება და წილი კი სრულად მიაქვს. ადამ სიტყვი ამბობს: „მხვანელ-მთესველს (რომელსაც წილზედ უჭირავს მიწა) არა ვითარი სარფა არა აქვს მამულის კარგა შემუშავებისათვის ხარჯი რამ გასწიოს, იმიტომ რომ მიწის ჰატრონი იმ დანახარჯის მოკებაში წილს იღებს და ხარჯში კი არაო. მეათედი წილი ხომ ცოტაა, მაგრამ ეველსაგან მიღებულია, რომ ეგეც ამ მხრით სოფლის მეურნეობის წარმატებას დიდად აბრკოლებსო.“ რომ ეს მართალია, აი ამის დასამტკიცებლად რა მაგალითებია შენიშნული. არტურ იუნგი მოგვითხრობს: „საცა კი წილზედ-ჭერა არის, შეიძლება კაცმა გულდაჯერებით ჰსთქვასო, რომ იქ მცხოვრებნი უხეირონი და საცოდავად ილაჯ-გაწვევტილები არიანო საცა, მილანის მახრამში, უხეირო, ღარიბი, მოურწყავი მიწა შემხვედრიაო, ეველგან ისე გამოსულა, რომ მიწები წილზედ უჭირავთო“. მაკ-კულოსი ამბობს: „წილზედ-ჭერა ეველგან წარმატების დამაბრკოლებელიაო, ასე რომ წილზედ-ჭერამ ეველგან მხვანელ-მთესველნი უკიდურესს სიღარიბეში ჩააგდო“. ჯონ სტიუარტ მილლი ამბობს, რომ თუმცა წილად-ჭერას ბევრი მაქებარინა ჰგავსო, მაგრამ ეს წესი არც ერთის მხრით ისეთი სახარბიელი არ არის, რომ საცა მას ფესვი არა აქვს, იქ ხელახლად შეიტანონო. ამის სიტყვით, გადაკვეთილს ღალას კი ის სიკეთე მაინც მოსდევს რომ ბევრია, თუ ცოტაა გლეხს ხელს არ უშლის მამულის გაკეთებისათვის ხარჯი გასწიოს, უფრო მედრად იმუშაოს, უფრო დიდი მხნეობა და მეცადინეობა იხმაროს, იმიტომ-რომ ამ შემთხვევაში მომატებულის ხარჯისა და შრომის მონაგები სრულად მისია. აქ ღალას მიწის ქირის მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ და არა შრომის ნაყოფის გაწილადებისა. აქ შრომა ცოტად თუ ბევრად თავისუფალია და რამოდენადაც თავისუფალია, იმოდენად ეოფლად შემძლებელიც არის.

ეს წერილი ძალა — უხებურად გაკვივრებულა და ამის გამო ზირველ წერილში მოხსენებული საგნები ამ ჟამად გაურჩეველად დაგვრჩა. ეს შემდეგ ისათვის იყოს.

მოკლე მოთხრობა სხვა და სხვა სახელმწიფო-ათათვის.

სერბია. —რაც შეეხება ოსმალეთის მოხარკე სამტავროებს, მათ-მორის ზირველი ადგილი უჭირავთ სერბიას და რუმინიას, და აწ ამ სამთავროების მოკლე განხილვას შეუდგებით.

სერბიას ამ ქამად უჭირავს სივრცე 791 ოთხ-კ. მილი, რომელზედაც სცხოვრობს 1,377,068 სული. ამათთა მორის 1,100,000 სერბიელია, 130,000 რუმინები (გლახები) და დანარჩენი ბოშები, ურიები და სხვ. სერბიაში არის მონარხიული მმართველობა, რომლის წარმომადგენელს უწოდებენ კნიაზს) ქართულად მთავრად ითარგმნის). კნიაზის უფლება დამკვიდრებულია ობრენოვიჩების გვარში და ისე განუსაზღვრული არ არის როგორც ოსმალეთში. კანონთ-მდებელი უფლება ეკუთვნის როგორც კნიაზს, აგრეთვე სკუპტინას, ე. ი. სერბიის ხალხის წარმომადგენელთა კრებას (2,000 კაცზე ერთი დეპუტატი). ამ წარმომადგენელთა კრებაში ამ ქამად ირიცხება 134 წევრი *). ეოველს კაცს (მოჯამავირე-მსახურთა გარდა), რომელიც კი 21 წლისზედ მეტია, აქვს არჩევანის უფლება.

სერბიაში არის აგრეთვე სახელმწიფო საბრჭო, რომლის წევრთა ნიშნავს მხოლოდ კნიაზი.

ამ ქამად სერბიის ტახტზედ ზის მილანი IV ობრენოვიჩი. ჰარიჯის ტრაქტატის ძალით (30 მარტს 1855წ.) სერბია იმყოფება ევროპის უპირატესთა სახელმწიფოთა ფარგლების ქვეშ. სერბია ისდის ეოველ წელს განსაზღვრულს ხარკს ოსმალეთის სასარგებლოდ.

ამ უკანასკნელ ოცდა ათის წლის განმავლობაში სერბიის შემოსავალმა იმატა თითქმის ნახევარ მილიონამდისინ. ამ ქამად წლის შემოსავალი სერბიისა შეადგენს მილიონ-ნახევარ მანეთსა. გასავალიც თითქმის ამოდენაა. წარსულწლამდინ სერბიის სრულებით არა ჰქონდა ვალი.

სერბიელი 20 წლიდგან 50 წლამდე ვალდებულია სამხედრო სამსახურისა: ოთხი წელიწადი ემსახურება მოქმედ ლაშქარში, ოთხი წელიწადი რეზერვში და დანარჩენი 24 წელიწადი ითვლება საერო ჯარში. ომიანობის დროს სერბიას შეუძლიან გამოიყვანოს ჯარად 135,000 კაცამდე.

ამ უკანასკნელ ათის წლის განმავლობაში სერბიამ დიდად წინ წაიწია როგორც ხალხის განათლებით, აგრეთვე სხვა ფრივადან. ხალხის განათლებასე

სერბიას დიდი ეურადღება აქვს მიქცეული. 1808 წ. სერბიაში მხოლოდ ერთი სასწავლებელი იყო, 1836წ. —72, სადაც 2,500 შევირდი სწავლობდა. 1846 წ. სასწავლებელთა რიცხვი გახდა 213 (მათ მორის 18 საქალებო) და მოსწავლეთა 6,200. ბოლოს დროს სასწავლებელთა რიცხვი ოთხასია, რომელთადაც სწავლობს 20,000 შევირდი. ამ სახალხო სასწავლებელთ გარდა, სერბიას აქვს სხვა და სხვა საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლებიცა. სერბიის სატახტო ქალაქი არის ბალგრადი, სადაც სცხოვრობს 27,705 სული.

რუმინია. — ადრინდელი მოლდავია და ვლახეთი 1859წ. შეერთდნენ და მით დამყარდა ესლანდელი რუმინია. მისი სივრცე შეადგენს 2,200 ოთხ კ. მილს და მასზედ მცხოვრებთა რიცხვი 5 მილიონზე მეტია. უმთავრესი ნაწილი ამ რიცხვისა (41/2 მილიონი) ეკუთვნის რუმინებს (ვლახებს) და დანარჩენი ბოშებს, ურიებს, ვენგრებს, სომხებს და სხვ. ესლანდელი რუმინები არიან იმ ხალხთა შთამომავალნი, რომელთაც ეჭირათ ძველ დროში თითქმის მთელი ბალკანის ნახევარ კუნძული, საბერძნეთის ჩრდილოეთი და რომელთაც ბერძნები უწოდებდნენ ფრაკიელებს. შემდეგ, რომაელებმა დაიპყრეს ეს ქვეყანა და დაარქვეს მას დაკია. ესლანდელი რუმინების ენა შერეულია, ორის ენისაგან — ლათინურისა და სლავიანურისაგან — არის შემდგარი.

რუმინიაში, როგორც სერბიაში, განსაზღვრული მმართველობაა, ე.ი. მთავრობითი უფლება ეკუთვნის როგორც კნიაზს, აგრეთვე ხალხის წარმომადგენელთა კრებას, რომელიც განიყოფება ორ ნაწილად: სენატი (76 წევრია) და რჩეულთა კრება (157 წევრია).

ომიანობის დროს რუმინიას შეუძლიან გამოიყვანოს ჯარში 144,668 კაცი.

რუმინიაში ამქამად იმყოფება კნიაზად კარლო I, (1866 წლიდგან), ჰრუსიის კოროლთა გვარის-კაცი. სატახტო ქალაქი არის ბუხარესტი, რომელშიაც სცხოვრობს 221,805 სული.

დიდი ვალი აწევს რუმინიას და ამისგამო მისი ფინანსური მდგომარეობა ვერაფრად არის.

ბალკანის ნახევარ კუნძულზე იმყოფება ერთი ჰატარა, მაგრამ შესანიშნავი სამეფო ანუ სამთავ-რო-ჩ ერ ნ ო ვ ო რ ი ა. მისი სივრცე შეადგენს 80 ოთხ-კ. მილს, და მცხოვრები — 190,000 კაცსა. ეს ჰატარა სახელმწიფო მუხვიდმეტე საუკუნის ბოლოს განტავისუფლდა ოსმალეებისგან და ამ ქამად სრულებით თავისუფალია. ბარემ ოსმალეთს ძალიან უნდოდა ხელახლად და ეპერა ეს ქვეყანა, მაგრამ ხალხის თავ-მოწონებამ,

*) 33-ს ნიშნავს მთავრობა და 101 ირჩევს ხალხი.

სამშობლოსი და მამულის თავ-განწირულმა სიკვარულმა, ერთი ერთმანეთისთვის თავდადებამ და შეუპოვარმა ვაჟ-კაცობამ, ამასთანავე თვით ჩერნოგორიის მღებიარობამ ოსმალეთის სურვილს ფრთა მოუკვეთა.

ჩერნოგორიაში 1865 წ. სასწავლებელთა რიცხვი იყო მხოლოდ 12, დღეს კი მათი რიცხვი 50 მეტია. ჩერნოგორიას შეუძლიან გამოიყვანოს ჯარში ომიანობის დროს 20,000 კაცი. თქმა აღარ უნდა რომ ძალიან მეომარი ხალხი უნდა იყოს ის ხალხი, რომელსაც შეუძლიან 190,000 კაცზე გამოიყვანონ 20,000 მეომარი.

ამ ჟამად ჩერნოგორიაში მთავრობს კნიაზი ნიკოლოზ I. მისი უფლებათითქმის განუსაზღვრელია.

ავსტრი-ჰენზბრიხ იმპერია.—რუსეთის დასავლეთით და ოსმალეთის ჩრდილოდ მდებარეობს ავსტრი - ვენგრიის იმპერია. ამ იმპერიას უჭერია 11,305 ოთხკუთხე მილი სივრცე, მასზედ დასახლებულია 36 მილიონამდე მცხოვრები. ავსტრი-ვენგრიის მცხოვრებნი ერთის გვარ-ტომის ხალხნი არ არიან და იმპერიის ტკივილს მცხოვრებთა გვარ-ტომობის სხვა და სხვაობა შეადგენს.

გვარ-ტომობით ეს მცხოვრებნი განიყოფებიან ოთხს უმთავრესს ნაწილად: გერმანიელი (ნემეცნი) ცხრა მილიონია, რომელთა ტომი — სამ მილიონ ნახევარია, ვენგერნი ანუ მაღარნი ხუთ მილიონ ნახევარია. სხვა წვრილ-წვრილნი ტომნი, ბერმნები, სომხები, ებრაელი და ბოშნი — სულ ერთად ერთ მილიონ ნახევარია.

სლავიანთა ტომისანი არიან სხვა და სხვა თემნი, სახელდობრ: ჩეხი, ანუ ბოჰემიელი, მორავი. სლოვაკი, რომელნიც შეადგენენ შვიდს მილიონს სულსა; პოლაკი (პოლმელი) — ორ მილიონ-ნახევარს; რუსინი — სამ მილიონზედ ცოტა მეტს; სლოვანი და ვინდი — ერთს მილიონზედ მეტს; კროატი ანუ ხროვატი — ერთ მილიონ ნახევარს და ბოლგარი 30,000 სულსა.

ავსტრი-ვენგრიაში აღიარებულია სახელმწიფო სარწმუნოებათ კათოლიკის სარწმუნოება. ამ სარწმუნოებისა იმპერიაში ოცდა რვა მილიონამდე სული ირიცხება; ოთხს მილიონამდე მართლ-მადიდებელი არიან, სამ მილიონ ნახევრამდე ლიუტერანელი და კალვინელი, სომხისა სარწმუნოებისა უნიატნი და სხვანი — 63,000 სული, ებრაელთ სარწმუნოებისა — ერთ მილიონზე მეტი.

ამ იმპერიის ქვეყანა ბუნებით მდიდარი ქვეყანაა; სახნავ-სათესი მიწა და სამოვრები ნაყოფიერია. სასოფლო მეურნეობა კარგად განვითარებულია. სამი მეოთხედი მცხოვრებთა ადგილ-მამულის

მუშაკნი და მოწარმენი არიან. ჰური, ღვინო (ვენგრიის ღვინო გათქმულია), სელი, თამბაქო, ხილი, ბოსტნეული უხვად მოდის, ასე რომ სამძღვარ გარედაც გააქვთ. ჰირუტევთ მოქმენება — ცხენისა, ხარისა, ცხვრისა, ღორისა, აბრეშუმის ჭიისა — სხვა მეურნეობას არ ჩამოუვარდება. ვენგრიის ცხენი და საქონელი ნაქებია. ტყეს უჭირავს ერთი მესამედი ბარად დაცემულის სივრცისა, ოცდა თექვსმეტი მილიონი საკენი შემა ეოველ-წლივ ამ ტყეებიდამ გამოაქვთ. ავსტრი-ვენგრიის იმპერია მადნებითაც მდიდარი არის. ამ მადნების შემოსავალი წელიწადში სამოც მილიონზე მეტი მანეთია. აი უფრო რა მადნეულობა მოიპოება იმპერიაში: ქვა-ნახშირი, რკინა, ოქრო, სპილენძი, ვერცხლი, კალა, ვერცხლის-წყალი (სინდაკი), ცინკი, ტყვია, გოგირდი, მარილი, ჩინურის (ფარფორის) თიხა.

ხელოსნობამ ამ ბოლო დროს ძალიან წინ წაიწია მეტადრე იმპერიის დასავლეთის მხარეში. ხელოსნობის უმთავრესნი ნაწარმოებნი არიან: მაუდი და შალეები, მინისა და ფარფორის ჭურჭელი, ტილოები, რკინეულობა, შაქარი და სხვანი. ავსტრი-ვენგრიის იმპერიას ხელოსნობიდან აქვს შემოსავალი წელიწადში ათას მილიონამდე მანეთი. აღებ-მიცემა გაძლიერებულია და თან და თან უფრო მატულობს და ვრცელდება. 1875 წელს შემოხიდულა სხვა ქვეყნებიდამ სამას სამოცდა ხუთ მილიონ მანეთის საქონელი და თვითქმის ამდენივე სხვა ქვეყნებს იმპერიიდან გაუტანიათ.

იმპერიაში 16,812 ვერსტზე რკინის გზები გადის სხვა და სხვა ქალაქთა და სოფელთ შორის. რკინის გზები გარეთად საქონლის საზიდად და მცხოვრებთა მისვლა მოსვლისათვის ზღვაში მუშაობს 7,440 ხომალდი, რომელთ შორის 100 ცეცხლის გემია; ამასგარდა დუნაის მდინარეზედ და სხვა და სხვა წყლებზედ და არხებზედ დადის 145 ცეცხლის გემი და 560 დიდი ნავი. ამათს რიცხვში სამხედრო გემ-ხომალდნი არ ჩაგვითვლია.

იმპერიაში მოქმედობს 30,000 სახალხო სასწავლებელი, 100 საოცტატო სემინარია, 293 გიმნაზია, 8 უნივერსიტეტი და 87 სხვა და სხვა სახელ-წოდების უმაღლესი სასწავლებელი.

როგორც ეველ განვრომაში ისე ავსტრი-ვენგრიაში დაწესებულია საყოველთაო სამხედრო სამსახურის მოვალეობა. ევ წესი დაიდგინა 1868 წელსა. იმპერიის ეოველი ქვემეგრდომი ოცის წლისა შესრულდება თუ არა ვალდებულია ჯარში ჩადგეს, სამსახურის ვადა სულ თორმეტი წელიწადია, აქედამ: სამი წელიწადი უნდა იმსახურის მოქმედ ჯარში, შვიდი წელიწადი — რეზერვში და ორი წელიწადი — ღანდვერში. ღანძქართ

მთავარი თვითონ იმპერატორია. მშვიდობიანობის დროს იმპერიას შეუძლიან თოფ-ქვეშ დააეწიოს ერთს მილიონზე მეტი კაცი. სამხედრო გემ-სომალდი სულ 68 არის, 404 ზარბაზანით შეჭურვილი.

1867 წ. 17 ფებერვალს იმპერატორის ოქმის ძალით ავსტრიის იმპერია ორ ნაწილად გაიყო. ამ ორ ნაწილს შუა მიჯნად დაიდვა ერთი ჰატარა წყალი, რომელსაც ლეიტა ჰქვია. ამიტომაც იმ ნაწილს, რომელიც ლეიტის გამოღმა არის უწოდეს ცისლეიტანია (ესე იგი, ლეიტის ამიერი). ეს ორივე ნაწილი სივრცით, თუ მცხოვრებთა რიცხვით თითქმის თანასწორნი არიან, ხოლო მცხოვრებთა გვარტომობით განსხვავდებიან. ცისლეიტანიაში ანუ უკეთ ვსთქვათ, საკუთრივ ავსტრიაში უფრო გერმანიელნი და სლავიანების ტომია, და სლავიანების ტომი ბევრად მეტია გერმანიელთ ტომზედ; ტრანსლეიტანიაში კი რიცხვით ზირველი ადგილი ვენგრთა, ანუ მადიართა ტომს უჭირავს, თუ მცა აქაც იყოფებიან გერმანიელნი, სლავიანები და სხვ ეხლანდელი იმპერატორი ფრანც-იოსები I ავსტრიის იმპერატორათ ითვლება და ვენგრიის კოროლათა.

თუ მცა ამ ორივე ნაწილში ხელმწიფე ერთია, მაგრამ თვითვეულს ნაწილს თავისი განსაკუთრებითი და მთავრობითი მმართველობა აქვს: ცისლეიტანიაში ავსტრიის რეისნატი და ტრანსლეიტანიაში — ვენგრიის სეიმი. ზირველია ვენას, ავსტრიის დედა — ქალაქში, მეორე — ზემტსა — ვენგრიის დედა — ქალაქში.

ავსტრიის რეისნატი განიყოფება ორ ჰალატათ: დიდებულთა ჰალატი და დეპუტატთა ჰალატი. ზირველის მწვერნი არიან: ეოჯელი სრული წლოვანი იმპერატორის სახლობისა, წარჩინებულთა გვართა სახლის უფროსნი, თავადნი, არქიეპისკოპოსნი და ის ზირნი, რომელთაც ამით გარეითად თვით იმპერატორი ამოიწიეს და დანიშნავს. ამ ჰალატში სულ 175 წევრია. დეპუტატთა ჰალატი შემდგარია იმ ზირთაგან, რომელთაც თვითონ ხალხი იწიეს და ფარული კენჭის ერთთა ექვსის წლის ვადით. რეისნატი მოქმედობს მხოლოდ ცისლეიტანიაში, როგორცა ვსთქვით. ტრანსლეიტანიაში კი მთავრობითი მმართველობა ვენგრიის სეიმის ხელშია. ეს სეიმიც შემდგარია ორის ჰალატისაგან, ერთი დიდებულთა ჰალატია, რომელსაც ჰევას 410 წევრი წარჩინებულის სასულიერო გვამთავანნი და თავად-აზნაურთაგანნი; და დეპუტატთა ჰალატი, რომელშიაც 438 წევრია მცხოვრებთაგან ამორჩეულნი სამის წლის ვადით. როგორც ცისლეიტანიას, ისე ტრანსლეიტანიას ჰევათ საკუთარი მინისტრები ცალ-ცალკე.

ამ ორის ნაწილის კავშირი იმაზეა დამყარებული, რომ ერთის სამეფო-მთამომავლობის ქვეშევრდომობა

აქვთ, საერთო სახელმწიფო შემოსავალ-გასავალი და საერთო ჯარი ჰევათ. ამ საერთო საქმეთა წარმოებისათვის რეისნატი და სეიმი თვითოეული თავის მხრით სამოცს კაცს იწიეს. ამ ამორჩეულთაგან შესდგება ორი კრება, რომელსაც დელეგაცია ჰქვია. ერთი დელეგაცია რეისნატისა და მეორე სეიმისა. ამ ორს დელეგაციას საერთო საქმეთათვის ბჭობა და რჩევა ცალ-ცალკე აქვს და რასაც გადასწვეტენ ურთიერთს აცნობებენ. თუ ვინცობაა უთანხმოება ჩამოუვარდათ რაზედმე, მხოლოდ მაშინ ორივე დელეგაცია ერთად მოიერის თავსა და ხმათა უმრავლესობით გადაჰსწვეტს საქმესა. ავსტრი-ვენგრიის საერთო საქმეთათვის დანიშნულია იმპერიის სამინისტრო, რომელშიაც ირიცხება სამი მინისტრი: უცხოეთის საქმეებისა და იმპერატორის სასახლისა, ფინანსისა და მხედრობისა. ეს სამინისტრო ზასუსის-მკებელია მხოლოდ დელეგაციების წინაშე.

ავსტრი — ვენგრიის საერთო მმართველობას შემოსავალ-გასავალად დანიშნულია ქვეშ 80 მილიონზე მეტი მანეთი. ცისლეიტანიის და ტრანსლეიტანიის სახელმწიფო შემოსავალ-გასავალი ერთი და იგივე ზომის არ არის. ზირველში გასავალი 20 მილიონზე მეტია ვიდრე შემოსავალი და მეორეში გასავალი 15 მილიონამდე გადამეტებულია შემოსავალზედ.

ავსტრი-ვენგრიას ადევს 2, 340 მილიონი მანეთი ვალი. ამ ვალის გადახდასა და სარგებელზედ ეხარჯება 100 მილიონი მანეთი ეოჯულ წლივ.

გვინებთ რომ ბევრს ქვეყანას არ გამოუვლია იმდენი ვაი-ვაგლახი და არ გამოუცდია იმდენი ბედის წინა და უკუღმა ბრუნვა, რაც ავსტრიის იმპერიასა. მერვე საუკუნეს, კარლო დიდის დროს, ავსტრია უბრალო სანაზირო მასრა იყო რომის იმპერიისა, მას მერმედ თან და თან გაძლიერდა. ავსტრიის გრაფები (მთავარნი) გარემო სამფლობელოებს იწირობდნენ ძალით თუ ნება-ყოფლობითა, ბოლოს ისე განდიდნენ, ისე გაავრცელეს თავისი სამპრობელო, ისე განძლიერდნენ, რომ მენამეტე საუკუნეში ავსტრიის მთავარი (გრაფი) გერმანიის იმპერატორათ აირჩიეს. იყო დრო, სახელდობრ მეთექვსმეტე საუკუნე, როცა ავსტრიის იმპერატორს ეპერა მთელი გუბერნია, იტალია, ესპანია, ჰოლანდია და ამას გარდა აუარებელი ადგილები ამერიკასა და აზიაში. მოსაზღვრე ხელმწიფეებთან დამოკვრებისაგამო ავსტრიის იმპერატორებმა შეიძინეს ვენგრია, ბოჰემია, სილეზია, მორავია და სხვანი. ხოლო მეთვრამეტე საუკუნეს ჰრუსიის კოროლმა ფრიდრიხ II-მა შეარქია ავსტრიის ძლიერება. ამის შემდეგ და ნამეტნავად ნაპოლეონ I-ს დროიდგან იმპერიამ

თან და თან უკან დაიწვივა. თუმცა ნაზოლეონ I-ს განდევნის შემდეგ გერმანიის იმპერატორის ხარისხი შერჩა ავსტრიის ხელმწიფეებს, მაგრამ ეგ მხოლოდ სახელწოდებით იყო და თითქმის სხვა არაფერი.

1860წ. იტალიამ, საფრანგეთის შემწეობით, სრულად განდევნა ავსტრია თვის ადგილებიდან და დაამყარა საკუთარი იტალიის ერთიანი სამეფო. ექვსის წლის შემდეგ (1866 წ.) ზრუსიამ ისე დაამარცხა ავსტრია, რომ ცოტას დარჩა მისი დედა-ქალაქი ან აიღო. ზრუსიამ ამ გამარჯვების შემდეგ სრულიად გამორიცხა ავსტრია გერმანიიდან, ჩამოართო ავსტრიის იმპერატორს გერმანიის იმპერატორის სახელწოდება და დიდი ხარჯი გადახდევინა. ესრედ შეჭირვებული, დამარცხებული და დაუძლურებული ავსტრია აღარ იყო საშიში ვენგრიისა და სლავიანებისთვის. ამიტომაც მოჰსთხოვეს მას, ჩვენი უფლება ჩვენ დაგვითმო და ამ საგანზედ სახელმწიფო ცვლილება რამ მოახდინო.

(შემდეგი იქნება).

ქალაქის სცენები

ერთის დღის აღწერისა 1876 წ.

II. *)

(ამწერელი შემოდის ერთი ანც თუ ვაჭართან, ანც თუ ჩინოვნიკთან.)

— მობრძანდით, თქვენი ჭირივე, მობრძანდით! შემოსდგით ფეხი ანგელოზისა, არა, გაცოცხლებით კი ნუ მიყურებთ. მე, თქვენ იცით, თუ რამდენი ჟამი და წელიწადია, რაც მოგვლით?

— თქვენ იქნება სხვას ვისმე მოვლით და შეცდომითა ბძანებთ.

— სულაც არა, თქვენმა მზემ. კარგათ ვიცი, რისთვისაც დაიარებით და სწერთ.

— მე გახლავარ ამწერელი ქალაქის ერთ დღიურის აღწერისა, რომელიც ამ ჟამათ...

— სწორეთ ვიცი, ვიცი ბატონო. განა არა ვხედავ, რომ თქვენ დილას აქეთ ამ ქუჩას ჩამოუარეთ? ვიცი რომ კარგათაც დაღალული ბძანდებით უკაცრავათ კი ნუ ვიქნები და დაბძანდით ერთ წამსა. თუ წყალობას იზამთ, ერთ ფინჯანს ყავას მოგართმევთ? ინებეთ ჩვენი სახლის გაბედნიერება და ჩემ ჭერ ქვეშ ერთი ფინჯანი მიირთვით.

— გმადლობთ, მაგრამ ტყუილათ რათა სწუხდებით? ბევრი ასაწერი მაქვს და დამიგვიანდება. ერთი წამის საქმეა, უნდა გავათავო აქა და სხვაგან გაიხლოთ. თქვენი გვარი და სახელი მიბძანეთ...

— ა...ბა...ბა... ბა... ბა... ბა! სანამ თქვენ ჩემს ოჯახში ყავას არ მიირთმევთ, არაფერს არ მოგახსენებ. —

— დამიგვიანდება ბატონო.

— არ შეიძლება, თქვენმა მზემ! ღარიბის ლუკმა გემრიელიაო, ხო მოგეხსენებათ; ერთი ფინჯანი შეირგეთ, ბატონო.

— თქვენი ნება იყოს.

— აბა დედაკაცო! ერთი კარგი შენებური ყავა მოართვი ამ ჩვენს ოქროს სტუმარსა. მე თქვენ მოგახსენოთ, ღარიბნი კი ვართ, მაგრამ ადამიანის პატივისცემაც ვიცი. თქვე დალოცვილო, უარს რო ბძანებთ, ეგ რა საქნელია? მთელი დღე ამ სიცხე-პაპანაქებაში, მზეში და მტვერში დილიდამ აქამდინ ხალხის გულისთვის იტანჯებით და ხალხმა პატივი არ უნდა გცეს? მართალია ხალხში ხო მოგეხსენებათ ბევრი უმეცარნი კაცი არიან რომ არ გაეგებათ, თუ რა ძვირფასათ უნდა აფასებდნენ ამ აწერასა და რა პატივისცემა შეგშვენით თქვენა და თქვენისთანა ამწერლებსა, მაგრამ მე კი ვიცი. ერთი საწყალი კაცი ვარ, მაგრამ...

— აი ბატონო, შეუდგეთ კიდევ. თქვენი სახელი და გვარი? რა ხელობაზე ხართ, რამდენი წლისა ხართ...

— ყველას დაწვრილებით მოგახსენებთ: სახელსაც. გვარსაც და ყველაფერსაც. მხოლოდ ჯერ პირველათ თქვენი მახვილი ყური და გულისხმიერება ერთს ჩემს ამბავს უნდა დაამყაროთ. ჩემი უმორჩილესი თხოვნა ეს გახლავს და გთხოვთ მოისმინოთ კიდევ...

— თქვენ იქნება საჩივარი რამა გაქვთ? ეგ ჩვენი საქმე არ გახლავს.

— ვიცი, კარგა ვიცი, ჩემო ბატონო, რაც თქვენი საქმეა და რაც არ არის. ჰეი გიდი! ასე ღარიბათ რომ მხედამთ, ამას ნუ უყურებთ; ჩვენც ერთი დრო გვქონია. ყველა ავი და კარგი კარგა ვიცი, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, რა ქნას კარგმა მონარდმა, თუ დუშში არ მოუვაო. ქვეყნიერობის ამბავი ასეა. ცხოვრება ძნელი, დაუდგრომელი რამ არის. სომხები იტყვიან, აპრილე ერწათე, აპრილე ერკათე; ზოგი სიცოცხლე ოქროა და ზოგი რკინააო. ასე არ გახლავს?

— მართალია. მაგრამ...

— მართალი როგორ არ არის. ქვეყანა ზღვაამიდის კაცი; ზოგს ატივტივებს, ზოგს დასძირავს. რისგან არის? ადამიანის ბოროტებისაგან, შურისაგან და ავგულობისაგან. რა გინდა შე თვალგაუმაძღარო კაცო, რომ სულ შენკენ იწევ და სხვას კი არას დასდევ. ნათქვამია: „კაცი უნდა ხერხი იყოს, გაჰქონდეს და გამოჰქონდესო“; თითონ შენც ირგე და სხვასაც არგუნე და მიუწილადე. მაგრამ ეხლანდელ დროში ყველა ერთ გამხდარა; ყველა იმასა ცდილობს, რომ სულ თავისაკენ მიითალოს ყოველი სიკეთე და სარგებლობა... მიირთვით გეთაყვა ყავა. ამ დედა-კაცმა, უნდა მოგახსენოთ, საგანგებო ყავის მოხარშვა იცის.

*) თავი № 1 „ივერიისა“ 1877 წ.

— აი ბარემც თან დაეწეროთ.

— არა ბატონო, ყავა ჯერ არხეინათ მიირთვით. ყველას მოვასწრობთ... ჰო, იმას მოგახსენებდით. ერთი ფილოსოფოსი ყოფილა; დიდი ბრძენი ფილოსოფოსი თურმე იყო, ელინის ფილოსოფოსი. ქუჩაში ჩულს დაიგებდა და დაჯდებოდა, და წვიმაში ბოჩკაში შევიდოდა და სცხოვრობდა. ერთხელ შუადღისას ანთებულის სანთელით ხელში ბაზარში გამოვიდა. ხალხმა რო დაინახა, დაიწყო სიცილი, რასა სულელობსო? ჰკითხეს, რას ეძებო, და უპასუხა: კაცსაო, კაცსაო. აბა ერთი მიბძანეთ ამ ჩვენ დროში კაცი სად არის? ყველა თავის სარფას მისდევს და სხვას კი თუნდა ახჩობდნენ, არ მიეშველება. მაგრამ, ეჰ, როგორც არის ამ წუთს სოფელს გავატარებთ. ამ ქვეყნისა არა მინდა რა, ოღონდ წმინდა სვინიდისი მქონდეს. სვინიდისისთანა ძვირფასი საუნჯე ამ ქვეყანაზე არა იქნება რა და ვერც არავინ მოგვცემს. ასე გახლავსთ განა?

— დიას ძვირფასი საუნჯეა... თქვენი სახელი და გვარი მიბძანეთ...

— ყველას მოგახსენებთ. სვინიდის... მოგახსენებდით. წელან რომ ფილოსოფოსი ვახსენეთ, დიოდენი ერქვა, იმასთან ალექსანდრე მაკედონელი, ძლიერი მეფე, — თქვენ ხომ უფრო კარგათ მოგახსენებათ, საბერძნეთი ეჭირა, სპარსეთი დაიჭირა და ინდოეთშიაც კი მივიდა, — ესეთი ძლიერი მეფე მივიდა იმ საწყალ ღარიბ ფილოსოფოსთან და უთხრა: ფილოსოფოსო! რა გინდა რომ მოგცეო; მეფე ვარ, მთხოვე რამე! შენი დასაჩუქრება მინდაო, და დიოდენმა უთხრა: რაც ეხლა სიკეთე მაქვს, ისიც არ წამართოვო, თორემ სხვა შენი არა მინდა რაო. თურმე მზეზე იჯდა და ალექსანდრე მაკედონელი მზეს უჩრდილებდა. ახლა ამას იმაზე მოგახსენებ, რომ არა მინდა რა არავისი, ასე არა სჯობია?

— მართალი ბძანებაა. მაგრამ მე დამიგვიანდა და მიბძანეთ, რაც ამ ქალაქში დასანიშნავია. თქვენი სახელი და გვარი.....

— მოგახსენებ ყველას. მაგრამ ჯერ უპირველესი რამ უნდა მიმისმინოთ. ამ ოცდა ორ, ოცდა სამ წელიწადს წინათ, იქნება კიდევ მოგახსენებოდეთ, ჭანჭურბეგანთ ოჰანეზამ ფოდრათი აილო და კანტორა ჰქონდა; ამ კანტორაში დავთრებსა ვწერდი წელიწადში შევიკარენით ოცდა ათ თუმნათ ჭამა-სმა და ოთახი კანტორაში უნდა მქონოდა. როგორც სვინიდისიან კაცს შეჰფერის, მეც ვმუშაობდი, ვწერდი, ფულსა ვთვლიდი, ტომრებს... არა ტომრებს კი არა, რუსულ მემოკებს ვაკერვინებდი დედა — კაცებსა; ეს დედა-კაცი მაშინ გავიცანი, მემოკებსა ჰკერავდა. გავიდა ერთი კვირა, გავიდა მეორე კვირა, გავიდა ერთი თვე, დადგა მეორე თვე. ყველაფერს მე ვაკეთებდი, ფული ხელში მქონდა. ხან-და-ხან დღე იქნებოდა, რომ ხუთი, ათი, ასე გაშინჯე თუთხმეტი თუმანი ხელში მეჭირებოდა

დასარიგებლათა!

— სწორეთ მოგახსენოთ, რასაცა ბძანებთ, სრულებით მეტი გახლავს. თქვენი სახელი და გვარი?...

— მოგახსენებთ და ნახამთ რომ მეტი არ არის. გულ დამწვარი კაცი ვარ, ღვთის გულისთვის მამისმინეთ. ჰო, იმას მოგახსენებდით. ერთხელ ფულს რომ ვიბარებდი, არ დავთვალე; დარჩების დროს შვიდი თუმანი დამაკლდა. წავედი მოგახსენე ჩვენ ფოდრაჩიკს, თუ ასე და ასეა მეთქი. — ხომ არ დაჰკარგეო? მკითხავს. რა ბძანებაა დაკარგვა მეთქი? ნეტავი ენა დამდუნებოდა და ის სიტყვა არ მეთქვა. არა მეთქი, არ დამიკარგავს, — ახ რატო ისე არა ვსთქვი, რომ დავკარგე. არა მეთქი, თქვენ ნაკლებათ მამეციო მეთქი. — არაო, რა ბძანებაა დაკლებათ; შენ თვალ-წინ არ დავთვალეო? მე არ დამითვლია მეთქი. ახმახოვო ფულს იღებარა სთვლი, რამდენს ვაძლევინო? დაუძახა თავის დისწულსა, ისიც კანტორაში იყო: ამას წელან რამდენი ფული დავუთვალე და მივეციო? — იმანაც იმდენი თქვა. იმ კისერ მოსატეხმა ბიჭუამ საქმე გამიფუჭა. მე კარგათ მახსომსო, რომ ამდენი დასთვალა ბიძამაო. ჭანჭურბეგამ გამამისტუმრა: რახან შენ ფულის მიღების დროს თვლა არა გცოდნიაო, ახლა საათაც გნებავდეს, იქით წაბრძანდიო; კანტორაში მაინც ვერაფერი ვერ გაგიკეთებიაო!.. ბევრი ველაპარაკე, მაგრამ არ გამიგონა — ეს რაც დანაკლისი, — ახ, რატო დანაკარგი არა ვსთქვი, რაც დანაკლისი ფული არის მეთქი, ჯამაგირში მიანგარიშე მეთქი. — ვასწი, გამეცალეო! გიანგარიშო კი არა, ერთის თვის ჯამაგირსაც კიდევ ვაჩუქებო, ოღონდ თავი დამ მომშორდეო. შენ შვილო ღრამატიკებითა და ფილოსოფოსებით ლაპარაკს დაჩვეულხარ, ჩვენ ყბედი კაცები არ გვინდა, საქმის კაცები გვინდაო... აი რა კაცები არიან ვაჭრები.

— ბძანეთ თქვენი სახელი და გვარი.

— მამითმინეთ... ამასთან უნდა მოგახსენოთ; კანდრახტი მართალია დამტკიცებული არა მქონდა, მაგრამ შავათ დაწერილი კანტორაში იდვა. ჰაი დღეს, ჰაი ხვალ გადავწერ მეთქი, მაგრამ ხან კალამი კარგი არა მქონდა, ხან ქალაქი რიგიანი, ხანმელანი თეთრი იყო და დარჩა — ეს რომ გავიგონე, ხმა აღარ გავეცი, კანტორაში წაველ კანდრახტი ავილო მეთქი. აქეთ კანდრახტი, იქით კანდრახტი, აღარ გამოჩნდა, აღარ გამოჩნდა; ცამ ჩაყლაპა, დედა-მიწამ ჩაყლაპა, წავიდა დაიკარგა, დაიკარგა! ჩემი ხელით დაწერილი იყო. მე ახლა სწორეთ შემიძლია ვთქვა, რომ ის კანდრახტი ჭანჭურბეგას დისწულმა მოიპარა და საქმე ესე გამიფუჭა. მას აქეთ საჩივრის უკან დავდივარ: რამდენს ვალავასთან მიჩივლია, პოლიციაშიც მივლია, მაგრამ ამ საქმეს ბოლო ვერ მოვლო და იმ ბიჭის ჯავრი ვერ ამოვიყარე.

— ახლა ხომ გაათავეთ, ბატონო? თქვენი სახელი და გვარი...

— გავათავე. ახლა მე თქვენა გთხოვთ, რომ ეს ამბავი წვრილათ, ჩასწეროთ რომ საცა ადგილია, მოხსენდეს. — აი თქვენი მობძანება ამიტომ მიხარია, რომ ბოლოს ამ საქმესაც ბოლომოულო, — ხუმრობა კი არ არის? რაც ამ საქმეში გავები, გული აღარა მაქვს სხვა საქმეში შევიდე; ამიტომ რომ ყოველთვის კაცი იმას უნდა ცდილობდეს, ჯერ ერთი საქმე დააბოლოვოს, გასწმინდოს და მერე მეორეს შეუდგეს. გთხოვთ დიდათა, რომ როგორც თქვენს პატიოსნობას და კეთილშობილობას ეკუთვნის, ისე დაწვრილებით მოიხსენოთ და ჩასწეროთ.

— დიდის სიამოვნებით აგისრულებდით თხოვნასა, მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეგ ჩვენი საქმე არ არის.

— რატო არ არის, თქვე დალოცვილო?

— იმიტომ რომ, ჩვენი საქმე სხვა საქმეა. ჩვენ მართო თქვენი სახელი და გვარი, ხელობა და სხვა ამისთანები უნდა ჩავწეროთ.

— დიხაც არის და კარგათაც ვიცით. ვანა არ ვიცით, რომ სეკრეტათ ყველას ვითარება, და საჩივარიც უნდა ჩასწეროთ? ბრყვები ნუ გგონივართ.

— თქვენი სახელი და გვარი?

— არა! ჯერ ჩვენი საჩივარი ჩასწერეთ და მერე ყველას მოგახსენებთ.

— არ შეიძლება. საჩივრისთვის სასამართლოა.

— თქვენ, ბატონო, ნუ გვატყუებთ. თუ ღმერთი გწამთ, ჩასწერეთ! ცოტაოდენი ღარიბ კაცს უნდა შემწეობა მისცეთ. ღმერთი გადაგიხდისთ.

— არ შეიძლება, ბატონო. რა ახირებაა? თქვენ ვილაცას მოუტყუებდხართ და მე კი არ მიჯერებთ. მიბძანეთ თქვენი სახელი და გვარი, ან თქვენ ჩასწერეთ. აჰა ქალაღდი, წერა ხომ იცით?

— ვიცი, არზეხსა ვწერ, რატო არ ვიცი; იმითი ვცხოვრობ. ბევრჯელ თითო არზის წერაში ჭრელი მანეთი ამიღია და აბაზიანი ხომ მულამა მაქვს.

— მაშ თქვენვე ჩასწერეთ.

— მოიტა, თქვენი ნება იყოს, ჩავწერ. (სწერს).

— რაცა გნებავდათ, სახელი, გვარი და ყველა ხომ მოგახსენეთ, სხვა ხომ არაფერი არა გნებავთ?

— არაფერი. ახლა ეს დედა-კაცი ვინ არის? თქვენიაანია?

— არა, ჩემიანი არ არის. ჩემს მფარველობას ქვეშე არის, შემომეკედლა. რადგანაც დედა-კაცია და ღამ-ღამობით სტუმრები დაიარებიან, მეც მფარველათა

ვყვეარ.

— ჰმ...

— თქვენც შეგიძლიათ, როცა გნებავდეთ, გვესტუმროთ. კარგა ღზინებიც ვიცით.

— სახელი და გვარი ჩავწეროთ. (სწერს).

— ოლომც კი ჩემი საჩივარი ჩასწეროთ და ღზინებს კარგს ვაჩვენებთ.

— მშვიდობით ბძინდებოდეთ!

— აჰა! თქვენც არ მომიკვდეთ, მე თქვენ საჩივრის დაუწერლათ არ გავიშვათ!

— ნუ ინებებთ, ბატონო, მაგისტანებს.

— ჩემი საჩივარი უნდა დასწეროთ, რომ მთავრობამ შეიტყოს ჩემი ამბავი. მაშ რას მიქვიან თქვენი მოსვლა? მოდინართ, კუთხე-ბუჩხეს მიშინჯავთ და საჩივარსაც არ მიგონებთ?! ეგ სამართალია? მე თქვენზედ საჩივარს შევიტან; ღმერთი გამიწყურეს, თუ ასე არა ექნა. ჯამაგირს რომ იღებთ, ვანა მუქათათ იღებთ? ხვალვე გალავასთან გიჩივლებ. შენი ჭირიმე, არზის წერა გამიჭირდება. ერთი თაბახი და შენი ჯანი.

— ბატონო, ძველი საქმეა, რალა ლაპარაკათა ღირს? თავი დაანებეთ და ვათავეთ.

— იფ, რა კარგ რამეს მირჩევთ! ოც-და-ორი წელიწადი მაგ საქმეს უკან დავდეგ და ახლა აგრე ხელ და ხელ თავი დავანებო რალა? გიჟი ხომ არა ვარ უჩივლელათ საქმე გავათავო. იმასაც უჩივლებ და შენცა. საცა შენი სთქვა, წადი და ჩემიც იქა სთქვი!

ანჩისხატისუბნელი.

(შემდეგი იქნება)

ბ ა ნ ც ხ ა ღ ე ბ ა .

ი ს ე ი დ ე ბ ა :

ლიქსნი თქულნი თ. ნ. ბარათაშვილისაგან

ფასი 20 კ.

ფ. ნ ანტონოვის თხზულებანი, ფასი 1 მ.

ქართული ანლაზები, ფასი 10

მეფე ლირი, ტრაგედია შემსპირისა, ფასი

60 ქალაქს, ვართანოვის და გრიქუროვის წიგნის მალაზიებში და „ივერიის“ რედაქციაში,

ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში, გორს, ფარნაოზ ნათიევისას,

ახალციხეს, ალექსეევ-მესხიევისას (მირ. ზოსრედ)

Дозволено цензкрою. Тифлис, 1 Марта 1877 г. Тирография Е. Хеладзе. რედაქტორი და გამომცემელი **ილია ჭავჭავაძე.**

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთ „ივერიის“ ხელახალი (განმეორებითი) გამოცემის პროექტისა და იდუის ავტორი, რედაქტორ-გამომცემელი **ნუგ ზარ ჭიანჭავაძე**

სარედაქციო № 2000: **ნელი დარბაძე, ნინო კერატიშვილი, ნინო შავაძე, ნინო გლუნჩაძე, ლალი გორჩილაშვილი, თამუნა დვალი, მერაბ დვალი, აკაკი იობაშვილი. მხატვარი, ბუბა არაბული, დიზაინერი ლაშა ჩხენკელი**

პროექტის მხარდაჭერი საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკა
გაომოყვანილი ზს „საგაომოყვანილო სახლი ქართული ელიტა“ საიდენტიფიკაციო №404852174
 მისამართი: გ. ლეონიძის 11ა; ტელ.: (+995 32) 299 76 53; chiaberashvili@gmail.com